

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAYVANLARIN TÜRCÜLÜK BAĞLAMINDA
ÖTEKİLEŞTİRİLMESİ

BERK EFE ALTINAL
2501090164

Tez Danışmanı:
Dr. Öğr. Üyesi Göklem Tekdemir-Yurttaş

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : BERK EFE ALTINAL Numarası : 2501090164
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI Danışmanı : DR.ÖĞR.ÜYESİ GÖKLEM TEKDEMİR YURTDaş
Tez Savunma Tarihi : 27.06.2019 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "HAYVANLARIN TÜRCÜLÜK BAĞLAMINDA ÖTEKİLEŞTİRİLMESİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.SEVİM CESUR		Kabul
DR.ÖĞR.ÜYESİ.GÖKLEM TEKDEMİR YURTDaş		Kabul
DR.ÖĞR.ÜYESİ FATMA KAHRAMAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
DOÇ.DR.FERZAN CURUN		
DR.ÖĞR.ÜYESİ ELİF YAVUZ SEVER		

ÖZ
HAYVANLARIN TÜRCÜLÜK BAĞLAMINDA
ÖTEKİLEŞTİRİLMESİ
Berk Efe ALTINAL

Bu çalışmanın amacı hayvanların ötekileştirilmesi ve hayvanlara yönelik önyargı ve ayrımcılık anlamına gelen türçülük olgusunun ölçülebilmesi amacıyla güncel hayvan etiği çalışmaları ile uyumlu bir ölçek geliştirmektir.

Türçülük ölçeğini oluşturma amacıyla hayvan etiği literatürü ve insan-hayvan ilişkilerini ele alan sosyal psikoloji çalışmaları incelenerek bir madde havuzu oluşturulmuş, ardından hayvan hakları üzerine çalışan kişiler ve psikolojide ölçme ve değerlendirme uzmanı olan kişilerden görüşler alınarak maddeler düzenlenmiştir. Ölçek 7 dereceli likert tipinde tasarlanmıştır. Deneme formu, türçülüğü ölçen bir başka ölçek, Sosyal Baskınlık Yönelimi ölçeği ve Temel Empati Ölçeği ile beraber katılımcılara uygulanmıştır. Katılımcılar kartopu örneklem tekniği kullanılarak hayvan kullanımı bağlamında farklı konumları temsil eden kişilerden seçilmiştir. Çalışmanın katılımcıları 64'ü erkek, 217'si kadın ve 7'si iki cinsiyetin haricinde olan 288 kişidir.

Ölçeğin deneme formunda 24 madde yer alırken, yapılan analizler sonucunda bu maddelerden bir kısmı elenmiştir. Ölçeğin 15 maddelik son halinin $\alpha=.90$ puan ile yüksek güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin maddeleri, insan üstünlüğü inancı, korumacı türçülük ve dilde türçülük olmak üzere üç ayrı alt boyuta dağılmaktadır. Ölçekten alınan puanların, beklenildiği üzere, türçülüğü ölçen diğer ölçekten ve sosyal baskınlık yönelimi ölçeğinden alınan puanlarla pozitif korelasyon içinde olduğu tespit edilmiştir. Ölçekten alınan puanlar, hayvan kullanımına dair yaşam tarzlarını içeren gruplara beklenildiği şekilde dağılmıştır. Bu veriler, ölçeğin geçerliliğini gösteren bulgular olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türçülük, türçülük ölçeği, hayvan hakları, ayrımcılık, hayvan etiği

ABSTRACT
MARGINALIZATION OF ANIMALS IN THE CONTEXT OF
SPECIESISM

Berk Efe ALTINAL

The aim of this study is to develop a scale that measures the speciesism – marginalization of animals and discrimination against animals- within the context of contemporary animal ethics.

In order to develop the speciesism scale, literature review was undertaken on social psychology studies which focus on human-animal relations and animal ethics; and an item pool was formed to delineate the domain. Opinions were taken from people working on animal rights and from people who are experts of measurement and evaluation in psychology. The scale was designed in 7-point likert type. The experimental form was applied to the participants with another scale that measures speciesism, Social Dominance Orientation Scale and Basic Empathy Scale. By using the snowball sampling technique, participants were selected from people who represented different positions in the context of animal use. The study was conducted with 288 participants.

While 24 items were included in the trial form of the scale, some of these items were eliminated as a result of the factor analyzes. The final form of the scale with 15 items had a high reliability with $\alpha=.90$ points. The items of the scale were divided into three sub-dimensions: belief in human supremacy, protectionist speciesism and speciesism in language. The scores obtained from the scale were found to be positively correlated with the scores obtained from the other speciesism scale and social dominance orientation scale. The scores obtained from the scale were distributed to the groups that represented various animal use lifestyles as expected. These data were evaluated as findings showing the validity of the scale.

Keywords: Speciesism, speciesism scale, animal rights, discrimination, animal ethics

ÖNSÖZ

Hayvanların ahlaki gözetim alanından dışlanmaları ve insan dışı bir türe mensup olmaları gerekçesiyle maruz kaldıkları önyargı ve ayrımcılık, ahlak felsefesi literatüründe uzun yıllardır türçülük olarak adlandırılmaktadır. Öte yandan, önyargı ve ayrımcılık alanında yapılan sosyal psikoloji çalışmalarında, türçülüğü ele alan literatür dar ve yetersizdir. Bu çalışmada türçülüğü ölçme işlevini yerine getirebilecek bir ölçek geliştirilerek bu konuda literatüre bir katkı sağlanmıştır.

Üç yıl boyunca her aşamada yaptığı yönlendirmelerle ve verdiği fikirlerle bu çalışmayı mümkün hale getiren ve fikirlerimi sabırla dinleyerek bunlardan bilimsel bir çalışma ortaya çıkarmamı sağlayan danışmanım Dr.Öğr.Üyesi Göklem Tekdemir-Yurttaş'a çok teşekkür ederim. Kendisinin yöntem önerileri, cesaretlendirmesi ve çerçevelendirmesi olmasaydı bu çalışma asla mümkün olmazdı.

Çalışmanın veri toplama sürecinde gerek çalışmaya katılarak gerekse ölçeği başkalarıyla paylaşarak kısa sürede gereken sayıda ve çeşitlilikte katılımcıya ulaşılmasını sağlayan herkese şükranlarımı sunarım. Türçülüğün çeşitli yaşam tarzlarında nasıl farklılaştığının bulgulanması bu sayede mümkün oldu.

Bu çalışmanın yapıldığı dönemde hayvanlara yönelik ahlaki tutumlarla ilgili başka bir çalışma sürdüren ve verdiği fikirlerle bu çalışmaya önemli katkılarda bulunan Yunus Bayramoğlu'na; çalışmada zorluk yaşadığım pek çok noktada büyük yardımlarını gördüğüm Özge Sarıyer'e; çalışmanın ilk taslakları hakkında yaptıkları yorumlar ve sundukları öneriler için Sevim Cesur, Fatih Bal, Ünal Erdem Elli, Çağatay Çoker, Levent Altunbaş ve Duygu Akyüz'e; istatistiksel analiz aşamasındaki yardımları için Yağmur Callak ve Sercan Balım'a teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak türçülük konusunda yıllardır hem kuramsal olarak beraber çalıştığımız hem de omuz omuza politik aktivizm yürüttüğümüz, bu çalışmanın her aşamasında da fikirleri, eleştirileri ve katkılarıyla yanımda olan en yakın dostum ve yoldaşım Gülce Özen Gürkan'a çok teşekkür ederim.

Berk Efe Altınal

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
TABLolar	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM:

GENEL BİLGİLER

1.1 Sosyal Psikolojide Önyargı ve Ayrımcılık	5
1.2 Bir Ayrımcılık Biçimi Olarak Türçülük	6
1.1.1. Hayvan Refahı ve Korumacı Türçülük	8
1.1.2. Türçü Tutumların Davranışa Dökülmesi	11
1.3 Sosyal Psikolojide Hayvan Meselesi Üzerine Yapılan Çalışmalar ..	13
1.3.1 Hayvanlara Yönelik “Kötü Davranış” Çerçevesi	13
1.3.2 İnsan-Hayvan İlişkilerinde Sosyal Baskınlık Hipotezi	14
1.3.3 İnsandışılaştırma/Zihinsizleştirme ve Türler Arası Önyargı Modeli	20
1.3.4 Et Paradoksu ve Bilişsel Çelişki Hipotezi	26
1.4 Hayvanlara Yönelik Tutumlarla İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar	32

İKİNCİ BÖLÜM:

HAYVANLARA YÖNELİK TUTUMLAR KONUSUNDA

GELİŞTİRİLEN MEVCUT ÖLÇEKLER

2.1. Hayvanlara Yönelik Tutumlar Ölçeği	37
2.2. Caviola, Everett ve Faber’in Türçülük Ölçeği.....	39
2.3. Karnizm Ölçeği.....	42
2.4. Çalışmanın Amacı ve Hipotezleri	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

YÖNTEM

3.1. Katılımcılar	45
3.2. Ölçme Araçları	47
3.2.1 Demografik bilgi formu	47
3.2.2 Türcülük Ölçeği	47
3.2.3. Caviola, Everett ve Faber'in Türcülük Ölçeği	54
3.2.4. Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği	54
3.2.5. Temel Empati Ölçeği	55
3.2.6. Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzları Formu	55
3.3. Uygulama	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

BULGULAR

4.1 Türcülük Ölçeğinin Boyutlara Ayrılması	57
4.2. Türcülük Ölçeğinin ve Alt Boyutların Güvenilirlik Analizi	62
4.3. Türcülük Ölçeğinin Diğer Ölçeklerle Korelasyonu	63
4.4. Türcülük Değerlerinin Demografik Verilere Göre Dağılımı	64
4.5. Türcülük Değerlerinin Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzı Kategorilerine Göre Dağılımı	65
SONUÇ	68
KAYNAKÇA	75
EK-1: Demografik Form	97
EK – 2: Türcülük Ölçeği (24 Maddelik deneme formu)	98
EK – 3: Türcülük Ölçeği (15 maddelik son hali)	100
EK – 4: Caviola, Everett ve Faber'in Türcülük Ölçeği	101
EK – 5: Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği	102
EK – 6: Temel Empati Ölçeği	103

EK –7: Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzları Formu ..	104
EK – 8: Hayvanlara Yönelik Tutumlar Ölçeği	105

TABLÖLAR

	Sayfa
Tablo I: Örneklemin cinsiyet kategorilerine göre dağılımı	45
Tablo II: Örneklemin Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzları Formu kategorilerine göre dağılımı.....	46
Tablo III: Madde-Toplam Madde korelasyonu 0,2'nin altında olduğu için çıkarılan maddeler.....	58
Tablo IV İlk bileşenle örtüşme şartını sağlamayan maddeler.....	59
Tablo V İlk analizde birden fazla bileşene yüklenen maddeler	59
Tablo VI Maddelerin bileşenlere dağılımı	60
Tablo IX Ölçekler arasında korelasyon değerleri	63
Tablo X Hayvansal ürün tüketimi bağlamında yaşam tarzlarına göre Türcülük puanının dağılımını göstermek için yapılan tek yönlü varyans analizinin sonuçları.....	65
Tablo XI Türcülük Puanının Hayvansal ürün tüketimi bağlamında yaşam tarzlarına göre dağılımı, Post-hoc testi	66

KISALTMALAR

DSM-III: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı), 3. Edisyon

GİRİŞ

Türcülük kavramı, hayvan etiği felsefesinde hayvanların ahlaki değerlerinin olmadığı kabul edilmesi, hayvanların acı çekmemek, yaşamak gibi çıkarlarının ahlaken önemsiz görülmesi, hayvanların insana göre tinsel ya da biyolojik olarak aşağı olarak değerlendirilmesi gibi durumları kapsayan önyargılı ve ayrımcı tutumları tanımlamak için kullanılmaktadır.

Kavramın hayvan etiği alanında ortaya atılmasının üzerinden yaklaşık elli yıl geçmiş, felsefe alanında bu konuda ciddi miktarda literatür oluşmuştur. Öte yandan bu kavramın ve kavramın ima ettiği önyargı ve ayrımcılık alanlarının görgül olarak incelenmesi çok daha yakın zamanda başlamıştır.

Kavram ilk ortaya atıldığından itibaren ırkçılık, cinsiyetçilik gibi insanlar arası ya da insan gruplarına yönelik önyargılı ve ayrımcı tutumlarla benzerlikler kurularak ele alınmaktadır. Bu bağlamda sosyal psikoloji çalışmalarında da “türcülük” kavramı bir önyargılı tutum ve ayrımcı eylem olarak ele alınarak modellenme girişimlerinde bulunulmuştur. Bu modellemelerden biri türcülüğün bir gruplar arası hiyerarşi olarak açıklandığı sosyal baskınlık hipotezidir (Hodson, 2006; Costello, Hodson, 2010, 2014; Dhont, Hodson, Leite, 2016). Bir diğer yaklaşım ise insanın üstün olarak görülmesi ve hayvanların farklılıklarının ön plana çıkarılması ve hayvanların zihinsizleştirilmesine dayanan *Türlerarası Önyargı Modeli*dir (Costello ve Hodson, 2012). Son olarak insanların hayvanlara dair sahip olduklarını söyledikleri inançlar ve değerlerle davranışları arasındaki uyumsuzlığa odaklanan ve bu uyumsuzlığın

sebeplerine dair açıklamalar getirmekte olan (Loughnan, Bastian ve Haslam, 2014) *Et Paradoksu* hipotezi bulunmaktadır.

Bahsi geçen çalışmalarda türçülük gruplar arası hiyerarşi, iç grup – dış grup arası çatışma, önyargılı tutum ve ayrımcı davranışlar olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmaları gerçekleştirebilmek için türçülüğün –tıpkı cinsiyetçilik ya da ırkçılık gibi- görgül olarak ölçülebilir bir tutum olarak tanımlanması gerekmiş, hayvanlara yönelik tutumları ya da türçülüğü ölçmeyi amaçlayan ölçekler geliştirilmiştir (Herzog, Grayson ve McCord, 2015; Monterio vd., 2017; Caviola, Everett ve Faber, 2018). Ancak bu ölçekler hayvan etiği alanında türçülük kavramı üzerine gerçekleştirilen çalışmalar ile birlikte okunduğunda yetersiz kalmaktadırlar. Sözgelimi, hayvan etiği literatüründe insana benzer bilişsel özelliklere sahip olan şempanzelere bu bilişsel özelliklerle doğrudan bağı olmayan hakların tanınması yönünde çalışma yapmanın türçülük kapsamında değerlendirilmesi gerektiği yönünde görüşler ön plandayken (Bekoff, 1997; Burghardt, 1997; Francione, 2006), Caviola ve diğerlerinin (2018) hazırlamış oldukları Türçülük Ölçeği, şempanzelere özel haklar tanınmasını türçülük yönünden olumlu (türçü olmama) olarak değerlendirmektedirler. Yine hayvan etiği literatüründe türçülükle ilişkilendirilen hayvan refahı düzenlemeleri, yani hayvan kullanımının belli standartlar dâhilinde devam etmesinin savunulması (Francione, 2008, 2013; Stanescu, 2014) daha önce geliştirilen ölçeklerde yer almamaktadır. Dildeki türçülüğe, yani hayvan isimlerinin hakaret ya da aşağılama olarak kullanılmasına yönelik tutumlar da mevcut ölçeklerde türçülük kapsamında değerlendirilmemektedir (Dunayer, 2003).

Bu çalışmanın amacı, hayvan etiği literatürüne bağlı kalarak türçülüğü bir tutum olarak ölçecek kapsamlı bir türçülük ölçeğini geliştirmek, böylece hayvanların gündelik hayatta ötekileştirilmesi ve buna bağlı olarak sistematik olarak zarar görmelerine yönelik tutumları ölçen nesnel bir araç oluşturmaktır.

Bu çalışma, türçülüğün ölçülebilir bir tutum olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu amaçla hem hayvan etiği alanındaki felsefe ve hukuk literatürü, hem de sosyal psikoloji alanında konuyla ilgili yapılmış olan çalışmalar incelenerek “türçülük” kavramı operasyonel hale getirilmiş ve buna dayanarak bir ölçek oluşturulmuştur.

Giriş bölümünde düşülmesi gereken bir not da “hayvan” kelimesinin neyi kapsadığı üzerinedir. Biyolojik sınıflandırmada “insan” türü de hayvan kategorisine dâhil edilir, bu sebeple kimi zaman türçülük üzerine olan metinlerde “insan harici hayvan” ifadesinin kullanılması tercih edilmektedir. Ancak bu metinde bu ifadeyi sürekli olarak tekrar etmek tercih edilmemiştir. Hayvan kelimesi, metin içerisinde aksi belirtilmediği müddetçe, insan haricindeki türleri kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Aynı şekilde, oluşturulan ölçekte de, “insan harici hayvan” gibi bir ifadeyi kullanmanın katılımcılar açısından kafa karıştırıcı ve cevaplamayı zorlaştıracak bir unsur olabileceği öngörüldüğü için “hayvan” kelimesi insan olmayan hayvan türlerini kapsayan genel bir ifade olarak kullanılmıştır.

Bir sonraki bölümde ilk olarak sosyal psikolojide önyargı ve ayrımcılık kavramlarının nasıl ele alındığı üzerine genel bilgiler verilecek, bunu takiben bir ayrımcılık olarak türçülük kavramının tanımı ve tarihçesi ele alınacak, sosyal

psikolojide insan-hayvan ilişkileri ve türçülük üzerine yapılan modellemeler incelenecektir. Ardından hayvanlara yönelik tutumları ve türçülüğü ölçmek amacıyla geliştirilmiş diğer ölçekler eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türçülük Ölçeği'nin geliştirilme ve uygulanma aşamaları ayrıntılı olarak aktarılacak, bu ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasında yer alan katılımcılar ve kullanılan diğer ölçüm araçları hakkında bilgi verilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümü olan Bulgular kısmında geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasının bulgularına yer verilecektir. Son olarak dördüncü kısım olan Sonuçlar ve Tartışma bölümünde bu bulgular eleştirel bir gözle değerlendirilecek, bu bulguların daha iyi anlaşılabilmesi için gelecekte yapılması gereken çalışmalara dair önerilere yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL BİLGİLER

Bu bölümde sosyal psikolojide önyargı ve ayrımcılık olgularının nasıl ele alındıklarına dair genel bilgiler verilecek, bunu takiben bir ayrımcılık biçimi olarak ortaya konan “türçülük” kavramının tanımı ve tarihçesi kısaca ele alınacak, ardından sosyal psikolojide geçmişte yapılan çalışmalar ve insan-hayvan ilişkilerine dair yapılmış olan modellemeler değerlendirilecektir. Son olarak insan-hayvan ilişkilerine yönelik tutumları ve türçülüğü ölçmeye yönelik hazırlanmış olan ölçekler eleştirel olarak incelenecektir.

1.1. Sosyal Psikolojide Önyargı ve Ayrımcılık

Sosyal psikolojide önyargı çoğu zaman, tutum nesnesi bir sosyal grup olan bir tutum olarak ele alınmaktadır (Hogg, Vaughan, 2014). Sosyal psikolojide bu alandaki klasik çalışmalardan birini yapan Allport (1988) önyargının olumlu ya da olumsuz yönde bir tutum ile aşırı genelleştirilmiş ve hatalı bir inanç olmak üzere iki bileşenden oluştuğunu öne sürse de günümüzde bu alandaki güncel çalışmalarda gruplar hakkındaki kalıp inançlar, bu inançların ortaya çıkardığı duygulanım ve tutum nesnesi gruba yönelik davranışlar üç ayrı öge olarak ele almaktadırlar (Whitley ve Kite, 2016). Bu üç öge sırasıyla kalıpyargılar, önyargı ve ayrımcılık şeklinde ayrı kavramlar olarak incelenmektedir.

Kalıpyargılar, çeşitli grupların tipik özellikleri, nitelikleri ve davranışlarına dair inançlar ya da kanılar olarak tanımlanabilir (Hilton, Hippel, 1996) Bir kişinin

diğer grupların üyeleriyle etkileşime girdiğinde ya da bu grubun üyeleri hakkında düşündüğünde yaşadığı duygulanım ise önyargı olarak adlandırılmaktadır (Whitley ve Kite, 2016). Bireylerin içinde bulundukları gruptan ötürü ayrıştırılması ve haksız muamele görmesi ise ayrımcılık olarak adlandırılmaktadır; ayrımcılık ırk, toplumsal cinsiyet, yaş, cinsel yönelim, fiziksel ya da zihinsel engel ve diğer pek çok grup kimliğine dayalı olarak ortaya çıkabilmektedir (Whitley ve Kite, 2016). Bir kişinin diğerine grup aidiyetinden ötürü haksız davranışlarda bulunması şeklinde kişiler arası gerçekleşebileceği gibi, örgütsel, kurumsallaşmış veya kültürel biçimlerde de kendisini gösterebilmektedir.

Ayrımcılık ayrıca açık, ince ya da gizli formlarda ortaya çıkabilmektedir (Benokraitis ve Feagin, 1995). Açık formunda ayrımcılık, zarar verme niyeti taşıyan, açıkça ortada olan ve kolaylıkla belgelenebilen durumdadır; ince formunda güç algılanan, kişiler tarafından “normal”, “doğal” ve “geleneksel” kabul edilen haksız ve eşit olmayan davranışlar halindedir; gizli formda ise kötü niyet içeren ve bilinçli olarak gizlenmiş ya da örtülmüş haksız ve eşit olmayan davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır (Benokraitis ve Feagin, 1995).

1.2. Bir Ayrımcılık Biçimi Olarak Türcülük

Türcülük ifadesi ilk olarak 1970 yılında Richard Ryder tarafından üniversitelerdeki araştırma laboratuvarlarında hayvanlar üzerinde gerçekleştirilen deneylere karşı hazırlanmış olan bir bildiri metninde kullanılmıştır (2004). Metinde kavrama dair açık bir tanım yer almamakla birlikte, hayvanlar üzerinde yapılan deneylerle ilgili sunulan gerekçelerden biri olan “Kendi türümüz için ortaya çıkacak

olası bir fayda başka türlere yönelik kötü muameleyi meşru kılar” argümanının rasyonel bir argüman değil, türcü bir argüman olduğu öne sürülmüştür.

Türcülük kavramının açık bir şekilde tanımlandığı ilk kaynak ise ahlak felsefesi üzerine çalışan Peter Singer’ın Hayvan Özgürleşmesi (2005) kitabında yer alır. Singer türcülük kavramını “bir kişinin kendi biyolojik türünün çıkarları lehine ve diğer biyolojik türlerin çıkarları aleyhine, önyargılı ya da yanlı davranmasıdır.” şeklinde tanımlamaktadır.

Bu tanım, ırkçılık, cinsiyetçilik gibi belli insan gruplarına yönelik önyargı ve ayrımcılık biçimleriyle insan harici hayvanlar yönelik düşünme ve muamele etme biçimleri arasında paralellik kurulmaktadır. Bu sebeple “türcülük” kavramını bir sosyal psikoloji çalışması içinde ele alırken insanlar arası ayrımcılıklara dair önyargı ve ayrımcılıkların tanımları incelenerek türcülük kavramının yeniden net bir şekilde tanımlanması gerekir.

Önyargı, aşağı görülen gruplara ve bu grupların mensubu olan kişilere yönelik olumsuz tutumlar, ayrımcılık ise kişilere mensubu oldukları grup ya da sahip oldukları alakasız bir nitelik temel alınarak uygulanan haksız ve eşit olmayan muameleler olarak tanımlanmaktadır (Dion, 2002). O halde, bir hayvana dair, yalnızca mensup olduğu türden ötürü ya da sahip olduğu alakasız bir kritere dayanarak olumsuz tutumlara sahip olmak türcü önyargı, yine aynı sebeplerle bir hayvanın sahip olduğu çıkarları göz ardı etmek ya da eşit olmayan bir değerlendirmeye maruz bırakmak türcü ayrımcılık olarak adlandırılabilir.

Bu tanım, beraberinde insan türüne dâhil olmayan varlıkların hangi çıkarlara sahip olabilecekleri ve hangi düşünme ve davranış biçimlerinin türçülük kapsamına dâhil edilebileceği yönünde bir analizi gerekli kılmaktadır. Tanımın daha net bir hale gelmesi için açıklığa kavuşturulması gerekli olan bir nokta, farklı türlerden olan her bir varlığa yönelik her farklı davranış ya da düşünme biçiminin türçülük kapsamında değerlendirilemeyeceğidir. Farklı davranışın türçülük sayılabilmesi için, bu farklı davranışın tür harici durumlarla gerekçelendirilemiyor olması ya da türün ya da konu edilen özelliğin yok sayılan ya da eşit görülmeyen çıkarla alakasız bir özellik olması önem taşır. Örneğin, acı çekmemek, acı çekebilme yetisine biyolojik olarak sahip olan tüm hayvanların ortak olarak sahip oldukları bir çıkardır. Bu çıkarı gözetirken, hayvanlar türlerine göre ayrıldıklarında ve örneğin insanların acı çekmemesine önem verirken, diğerlerinin acı çekmemekten çıkarları göz ardı edildiğinde tanım gereği türçü bir düşünme biçimi gerçekleştirmiş olmaktadır.

1.2.1. Hayvan Refahı ve Korumacı Türçülük

Türçülük kavramının önerdiği üzere insan çıkarları ile hayvanların çıkarları eşit bir düzlemde değerlendirilmemekle birlikte, hayvanların her zaman ahlaki ve hukuki gözetim kapsamından tamamıyla dışlandığını öne sürmek de doğru olmayacaktır. Sözgelimi, Britanyalı felsefeci Bentham (1789/1948) hayvanların acıyı hissedebiliyor olmalarından ötürü ahlak alanına dâhil edilmesi gerektiğini savunmuş, bu düşünce Britanya'da ve diğer pek çok başka ülkede hayvanlara yönelik muameleleri sınırlandıran yasalar çıkarılmasına öncülük etmiştir (Francione, 2008). Öte yandan bu sınırlamalar hayvanların çıkarlarının eşit olarak gözetilmesini öngörmüyordu.

Bentham (1789/1948), insanlara düşenin yiyecek, giyecek ve diğer amaçlarla kullanılan hayvanların belli şartlar altında yetiştirilmesini sağlamak, hayvanları yaban hayatın tehlikelerinden korumak ve ardından da mümkün olan en acısız yöntemlerle öldürmek olduğunu savunmaktaydı.

Bentham'ın bu fikirlerini, türçülük ifadesini yaygınlaştıran Singer da benimsemektedir. Singer (2015) endüstriyel hayvancılığa ya da hayvanların ıstırap verici deneylerde kullanılmasına ahlaken karşı çıkarken, alternatif olarak hayvanların nispeten iyi bir hayat sürdükleri ve ölen her hayvan yerine bu hayatı sürdüreceği yeni bir hayvanın üretildiği bir hayvan kullanımı pratiğini ahlaken olumlu bulmaktadır.

Bentham'ın bu görüşleri hayvan etiğinde “hayvan refahı yaklaşımı” olarak adlandırılan bir yaklaşımı başlatmış, özellikle batı Avrupa ülkelerinde hayvanlara yönelik zulmü önleme yasalarının çıkması ve hayvan kullanımına bazı sınırlandırmaların getirilmesine öncülük etmiştir. Öte yandan bu yaklaşım hayvanları belli koşullar sağlandığı müddetçe kullanılmaya devam edilebilecek ve öldürülebilecek varlıklar olarak tanımlar ve hayvanların mülk statüsünün devamını sağlar (Francione, 2008). Hayvan refahı yaklaşımını takiben son yıllarda serbest gezen tavuk yumurtası, mutlu et gibi ürünler piyasaya sunulmuş, kendini “bilinçli etçiller” olarak adlandıran bir tüketici kitle ortaya çıkmıştır (Stanescu, 2014).

Francione (2013), ortaya çıkan bu durumun da türçülük kapsamında olduğunu vurgular. Hayvanlar bir yandan korunması gereken, merhamet edilmesi gereken, çok acı çektilirilmemesi gereken varlıklar olarak resmedilirken, bir yandan da hayvanların

insanlar tarafından kullanılabileceği, öldürülebileceği ve alınıp satılabileceği yönündeki inanç ve uygulamalar sürmektedir.

Hayvan etiğinde “hayvan refahı” olarak adlandırılan yaklaşıma yönelik olumlu tutumlara sahip olma durumu bu çalışmada, Glick ve Fiske’nin (1996) geliştirmiş olduğu korumacı cinsiyetçilik kavramından esinlenilerek “korumacı türçülük” olarak adlandırılacaktır. Korumacı cinsiyetçilik, kadınlara yönelik açıkça düşmanca olan cinsiyetçilik biçiminden farklı olarak kadının korunması, sevilmesi ve yüceltilmesi olarak ifade edilen fakat temelinde kadınları daha aşağı gören önyargının sürdürülmesi olarak tanımlanabilir. Benzer bir biçimde, korumacı türçülük, hayvanları ahlaki gözetim alanından tamamıyla dışlamayan ve hayvanların bazı muamele biçimlerinden korunmalarını savunan ancak hayvanların zarar gördüğü, kullanıldığı ve öldürüldüğü pratikleri desteklemeyi sürdüren bir konumdur.

Korumacı türçülükte, hayvanların dar ve kalabalık kafeslerde tutulması, endüstriyel ortamlarda hamile bırakılmaları ve öldürülmeleri, hayvancılıkta ve hayvanlar üzerinde gerçekleştirilen deneylerde hayvanlara yönelik muameleleri düzenleyen yasaların az sayıda olması ya da uygulanmaması, hayvancılık sektöründe çalışan kişilerin hayvanlara kötü muamele göstermeleri, hayvanları öldürmeyi gerektiren et veya kürk gibi kullanım biçimleri ahlaken problemli olarak görülmektedir. Öte yandan aile çiftlikleri, hayvan kullanımını düzenleyen yasal sınırlamalar, hayvanların acısız biçimde öldürüldüğünün öne sürüldüğü yöntemler ve hayvanların doğrudan öldürülmesini içermeyen kullanım biçimleri olumlu kabul edilmektedir.

1.2.2. Türcü Tutumların Davranışa Dökülmesi

Hayvan etiği üzerine yapılan çalışmalar ve bu yönde öne sürülen argümanlar sadece kuramsal düzeyde kalmamakta, gündelik yaşama dair bir takım davranış pratiklerine dair de önermeler ortaya çıkarmaktadır. Hayvan etiği çalışmalarında, türcülüğe dair tutumlar ile gündelik hayatta hayvan kullanımı pratiklerine katılma biçimleri veya bu pratiklere katılmayı reddetme arasında doğrudan bir ilişki kurulmaktadır.

Sözelimi Francione ve Charlton (2015) türcülüğe karşı olmanın pratik anlamdaki tek mantıksal karşılığının hayvansal ürünlerin kullanımını mümkün olduğu ölçüde tümüyle reddetmek olduğunu savunmaktadır. Bu yaşam biçimi “veganlık” olarak adlandırılmaktadır. Veganlar, hayvan eti, sütü, yumurtası, balı gibi ürünleri yiyecek olarak tüketmedikleri gibi, hayvan derisi veya tüyünden giysileri kullanmayı reddetmekte, eğlence sektöründe, taşımacılıkta ya da bilimsel araştırmalarda hayvanların kullanılmasına karşı çıkmaktadırlar. Öte yandan Singer ve Mason (2006), sadece hayvansal ürünleri sadece belli standartlar karşılandığında tüketmek anlamında “bilinçli hepçillik” kategorisini önermektedirler. Bu kategori, hayvan kullanımı ve ölümünün kendisini ahlaki problem olarak tanımlamayan ancak deney laboratuvarlarında, endüstriyel hayvancılıkta veya geleneksel hayvancılıkta ortaya çıkan çeşitli muamele biçimlerini problem olarak görmekte, bu sebeple tüketicileri belirli standartlara uyan işletmelere yönlendirmektedir. Bu tarz bir tüketim davranışı yukarıda ele alınan “korumacı türcülük” kategorisi ile uyum sağlamaktadır. Bunlardan ayrı olarak hayvan öldürmenin kendisini bir problem olarak tanımlayan, dolayısıyla

hayvan eti yemeyi reddeden “vejetaryenlik” konumu bulunmaktadır. Hayvan eti yemeyi ahlaken reddeden ancak diğer hayvansal ürünleri tüketen kişiler arasında, son yıllarda hayvan refahı söylemlerinin etkisiyle piyasaya çıkan “serbest gezen tavuk yumurtası” gibi ürünleri tercih eden kişiler de bulunmaktadır. Birbirinden farklı davranış pratiklerine sahip bu kişilerin hayvanlara yönelik tutumları incelendiğinde kuramsal çalışmalarda beklenen sonuçlar elde edilmiştir. Rothgerber (2015) veganların vejetaryenlere kıyasla hayvanlara karşı daha empatik tutumlara sahip olduklarını, bu her iki grubun toplamda bilinçli hepçillere kıyasla hayvanlara yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları bulgulanmıştır.

Öte yandan yukarıda bahsi geçen yaşam tarzlarını hayvanlarla doğrudan ilişkili olmayan sebeplerle benimseyen kişiler de mevcuttur. Örneğin hayvansal ürünlerin ya da etin insan sağlığına olan olumsuz etkileri sebebiyle bunları tüketmekten kaçınan kişiler olduğu gibi, hayvansal ürün tüketiminin iklim değişikliği, ormansızlaşma ve çevre kirliliğine olan katkıları sebebiyle uzak duran kişiler de mevcuttur (Janssen, Busch, Rödiger, Hamm, 2016). Bu kişilerin hayvanlara yönelik tutumlarının hayvanlarla ilgili tutumları sebebiyle hayvansal ürünlerden uzak duran kişilerden farklı olduğu bulgulanmıştır. Sözelimi Jensen ve diğerlerinin (2016) çalışmasında, sağlık sebebiyle hayvansal ürünlerden kaçındığını söyleyen kişilerin hayvansal tarıma karşı tutumları, hayvan hakları sebebiyle hayvansal ürünlerden kaçındığını söyleyenlerden farklı olarak, olumlu olarak bulgulanmıştır. Türkiye’de sosyal medya üzerinde yaptığı netnografi çalışmasında Yılmaz (2018), hayvansal ürünlerden kaçınan kişilerin bunu hayvan hakları ya da hayvanlara karşı duyulan ahlaki yükümlülükler veya kişinin kendi sağlığıyla ilgili sebeplerle gerçekleştirdiğini

gözlemlemiştir, çevresel sebepler ise çalışmada gözlemlenmemiştir. Öte yandan Suna-Tural'ın (2018) çalışmasında 52 kişilik örneklemden yalnızca 2 katılımcı hayvansal ürünlerden uzak durmasının sebebinin çevrenin ve ekolojik dengenin korunması olarak belirtmiştir.

1.3. Sosyal Psikolojide Hayvan Meselesi Üzerine Yapılan

Çalışmalar

Hayvan etiği ve hukuk alanında türçülük kavramı üzerine geniş bir literatür bulunmakla birlikte, konu üzerine yapılmış olan görgül çalışmalar kısıtlıdır. Bu kısımda sosyal psikolojide insan hayvan ilişkileri ve türçülük üzerine yapılan çalışmalar ele alınacak, ardından bir tutum olarak türçülüğü ya da hayvanlara yönelik tutumları ölçmek üzere hazırlanmış olan ölçeklere yönelik eleştirel bir analiz gerçekleştirilecektir.

1.3.1. Hayvanlara Yönelik “Kötü Davranış” Çerçevesi

İnsan-hayvan ilişkilerinin ele alındığı çerçevelerden biri “Hayvanlara Kötü Davranış” çerçevesi olmuştur. Bu çerçevede “hayvanlara kötü davranışlar; hayvanların acı çekmesine, rahatsızlık duymasına ya da ölümüne yol açan toplumsal olarak kabul görmeyen davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Ascione, 1993). Burada tanımda belirleyici olan nokta “sosyal olarak kabul görmeyen” ifadesidir, zira hangi davranışın “kötü davranış” olarak ele alınacağı içinde bulunulan topluma göre değişiklik gösterecektir. Bu çerçevede, hayvansal tarımda ya da laboratuvar deneylerinde kullanılan hayvanlar konunun dışında kalacağı gibi, bir toplumda

problemli bir davranış olarak ele alınan bir davranış tarzı (sözelimi horoz dövüşü) “hayvanlara kötü davranış” olarak ele alınırken, bir başka toplumda örneğin erkek çocuklar için yapılması desteklenen ve özendirilen bir davranış olduğunda bu kategoriye dâhil edilmeyecektir (Ascione, 1993). Ele alınan davranışlar, toplumda kabul görmemesine rağmen yapılan ve sonucunda hayvanların zarar gördüğü davranışlardır.

Hayvanlara olan kötü davranış, yeniden gözden geçirilmiş DSM-III’ten (American Psychiatric Association, 1987) itibaren Çocuklarda Davranım Bozukluğu kriterleri arasında yer almaya başlamıştır.

1.3.2. İnsan-Hayvan İlişkilerinde Sosyal Baskınlık Hipotezi

Sosyal Baskınlık Kuramı, toplumda grup temelli sosyal hiyerarşilerin nasıl kurulduğu ve sürdürüldüğünü anlamak amacıyla geliştirilmiş bir kuramdır (Pratto, Sidanius, Levin, 2006). Kuram, sosyal hiyerarşileri ve aynı zamanda önyargı, ayrımcılık ve kalıpyargılar gibi konuları kültürel pratikler ve kurumlar, kurumsal politikalar, içgrup ve dışgruplarla ilişkiler ve kişilerin psikolojik yatkinlikleri ve evrimsel psikoloji gibi pek çok açıdan ele alır.

Sosyal baskınlık kuramında, toplumsal hiyerarşiler üç farklı başlık altında incelenmiştir; bunlar yaşa dayalı hiyerarşi, toplumsal cinsiyete dair hiyerarşi ve rastgele belirlenmiş grup temelli sosyal hiyerarşi sistemleridir. Bu hiyerarşi sistemleri esneklikleri, odak noktaları ve içerdikleri şiddet unsuru bakımından farklılıklar göstermektedir.

Sosyal Baskınlık Kuramı, geçtiğimiz yıllarda toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığı, etnik kimlik temelli ayrımcılığı ve insanlar arası sosyal hiyerarşilerin kurulumunu ve sürdürülmesini açıklamakta kullanılan güçlü bir araç halini almıştır.

Hayvanları ve insan-hayvan ilişkilerini temel alan ahlak ve hukuk felsefesi çalışmalarında sıklıkla insanlara yönelik şiddet ve ayrımcılık biçimleri ile hayvanlara yönelik şiddet ve hayvanlara yönelik şiddet arasında bağ kurulmaktadır. Sözgelimi, konu üzerine yazılmış ilk metinlerden birini yazan Britanyalı felsefeci Jeremy Bentham (1789/1948) “Fransızlar bir insanın sırf derisi siyah diye kayıtsız şartsız bir zalimin keyfine terk edilemeyeceğini anladılar. Belki bir gün bacak sayısının, derideki tüy miktarının ya da sağrı kemiğinin nerede bittiğinin de hissedebilir bir varlığı aynı akıbete terk etmek için eşit derecede yetersiz sebepler olduğu anlaşılır.” diyerek varlıkların ahlaki gözetimden ırk temelli dışlanması ile tür temelli dışlanması arasında paralellik kurmuştur. Singer, hissedebilir varlıkların türleri sebebiyle ahlaki gözetimin dışında bırakılması durumu olarak tarif edilebilecek olan *türcülük* olgusunun, ırkçılık ve cinsiyetçilikle aynı kategoride değerlendirilebileceğini öne sürer (2005). Francione ve Charlton, türcülüğün ahlaken problemli olduğunu, çünkü tıpkı insan köleliğini meşru göstermekte kullanılan ırkçılık gibi türcülüğün hayvanları kişi/eşya dikotomisinde eşyalar kategorisine yerleştirdiğini ve hayvanlara mülk muamelesi yapılmasını haklı göstermek için ahlaken anlamsız bir kıstas olan tür kıstasının kullandığını savunur (2015). Adams ise, başta “et yeme” davranışı olmak üzere hayvanlara yönelik şiddet içeren eylemlerin ataerkil toplum ve erkeklik ile olan bağlantısı incelemiştir (2013).

Hem hayvanlarla ilgili felsefe ve hukuk yapıtlarındaki bu tartışma ve kurulan paralellikler hem de sosyal baskınlık kuramının içgrup-dışgrup ilişkilerini anlamak için uygun bir araç olması sosyal psikolojide sosyal baskınlık kuramının insan-hayvan ilişkilerini açıklamakta da kullanılabileceğine dair fikirlere yol açmıştır (Dhont, Hodson ve Leite, 2016).

Sosyal baskınlık kuramına göre sosyal hiyerarşinin sürdürülebilmesi için önemli bir etken, bu hiyerarşiyi meşrulaştıracak mitlerin mevcut olması ve bu mitlerin toplumda kabul görmesidir. Hiyerarşiyi güçlendiren meşrulaştırıcı mitler, grup temelli baskıyı meşru gösterecek ahlaki ve entelektüel bir zemin sağlarlar (Pratto, Sidanius ve Levin, 2006). Hyers, hayvanların yaralanması veya öldürülmesi sonucu elde edilen ürünlerin kişisel kullanımı üzerine yaptığı çalışmasında, bu kullanımı ve hayvanların yaralanması veya öldürülmesini meşrulaştıran bir dizi mit tespit etmiştir (2006). Bu mitler rastlanma sıklığına göre şu şekilde sıralanırlar:

- **Gereklilik.** Hayvanları kullanmak insanlar için gereklidir, insanların gereken besinleri alması ancak bu yolla sağlanabilir, en ekonomik olan beslenme biçimi budur, bilgilerimizi genişletmemiz için hayvanları deneylerde kullanmamız gerekir, en pratik olan budur.
- **Hedonist Zevk.** Bu ürünleri kullanmak yüksek miktarda keyif vermektedir, kişi kürk giyerek toplumsal statüsünü arttırabilir, hayvanlar üzerinden kâr veya zenginlik elde edebilir.
- **Besin zinciri.** Doğada hakimiyet ve baskıya dayalı ekolojik bir hiyerarşi vardır ve biz de bu hiyerarşinin en üstündeyiz.

- **Kültür.** Kültürümüzde hayvanları kullanmak vardır. Geleneklerimiz bu şekildedir. İnsanlar bu şekilde sosyalleşmektedir.
- **Dini inançlar.** Dini inancımız hayvanları kullanmaya izin verir/emreder.
- **İnsan doğası.** İnsanın doğasında hayvanları kullanmak vardır.
- **Sistem.** İçinde bulunduğumuz sistem hayvanları ve hayvanlardan elde edilen ürünleri kullanmamızı mecbur kılar, birer tüketici olarak bunun önüne geçemeyiz.
- **Hayvan Doğası.** Hayvanlar doğaları gereği insanlardan aşağıdadır, bize hizmet etmek için vardır. (Hyers, 2006)

Hyers'a göre bu meşrulaştırıcı mitleri *doğa temelli mitler* ve *kültür temelli mitler* olarak ikiye ayırmak mümkündür. *Doğa temelli mitler*, insanı tabiatı gereği hiyerarşik olarak yapılanmış bir besin zincirinin tepe noktasına yerleştirir ve bunu bir yandan insanın saldırganlığı, diş yapısı, zekâsı gibi özellikleriyle bir yandan da hayvanların daha az zeki olmaları, bilinçli olmamaları, acı hissetmemeleri gibi özellikleriyle açıklar. Kültür temelli mitlerde ise kişi, başka bir yaşam tarzının mümkün olduğunu kabul etmekle beraber bunun kendi kültüründe olmadığını öne sürecektir. Kültür temelli meşrulaştırmalarda, kültür, dini emirler veya kendiliğinden sürüp giden gelenekler ile tanımlanmakta ve neredeyse doğa temelli meşrulaştırıcılar kadar kaçınılmaz olarak tarif edilmektedir (Hyers, 2006).

Sosyal baskınlık kuramının bir diğer boyutu ise, sosyal baskınlık yönelimidir. Sosyal baskınlık yönelimi, kişinin gruplar arası hiyerarşiyi tanıma, kabul etme, hiyerarşi güçlendiren meşrulaştırıcı mitleri benimseme gibi eğilimlerini anlamını taşır

(Pratto, Sidanius, Levin, 2006). Yapılan çalışmalarda bu yönelim ile kişinin grup ve gruplar arası hiyerarşi içinde bulunduğu konum, kişinin bulunduğu toplumsal bağlam, kişilik özellikleri, kişinin cinsiyet kimliği ve sosyalleşme deneyimleri arasında bağ olduğu bulunmuştur. Kişinin empati becerisi, deneyime açıklığı ve uyumluluğu ile sosyal baskınlık yönelimi arasında negatif korelasyon olduğu bulgulanmıştır (Pratto, Sidanius, Levin, 2006).

Konu üzerine büyümekte olan literatürde, sosyal baskınlık yöneliminin insan-hayvan ilişkilerinde de etkili olduğuna yönelik bulgular mevcuttur. Bu çalışmalarda sosyal baskınlık yönelimi daha yüksek olan kişileri insanlarla hayvanlar arasında daha büyük bir hiyerarşik ayırım algıladıkları (Costello, Hodson, 2010, 2014), insanların hayvanlardan üstün olduğu yönünde daha güçlü inançlara sahip oldukları (Dhont, Hodson, 2014) ve yüksek sosyal baskınlık yöneliminin daha fazla türcülüğü ve hayvan tüketimini öncelediği (Bilewicz, Imhoff, Drogosz, 2011; Dhont, Hodson, 2014; Dhont, Hodson, Costello, MacInnis, 2014; Hyers, 2006) bulgulanmıştır.

Bu verilerden yola çıkılarak İnsan Hayvan İlişkilerinde Sosyal Baskınlık Modeli (SD-HARM) ismi verilen bir model oluşturulmuştur. Bu model, insanlar arası ilişkilerde dış gruba yönelik önyargılar (sözelimi, ırka ya da etnik kimliğe yönelik önyargılar) ile türcülük arasında grup temelli hâkimiyet ve eşitsizlik gibi sosyal baskınlık yönelimi tarafından belirlenen ortak ideolojik sebeplerin olduğunu öne sürer. Başka bir deyişle bu modele göre sosyal baskınlık yöneliminin, hem insanlara yönelik hem de hayvanlara yönelik önyargılı ve sömürü içeren eğilimlerde önemli bir yer teşkil ettiğini öne sürmektedir (Dhont, Hodson, Leite, 2016).

Sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan kişilerin hayvanlara yönelik sömürü ve önyargı oranlarının yüksekliğinin yanı sıra, bu kişilerin hayvanlar bedenlerinin gıda olarak tüketimini reddeden (vejetaryen) veya hayvan kullanımını gıda, kozmetik ve diğer alanlarda tümünden reddeden (vegan) kişilere yönelik de önyargılara sahip olduklarına yönelik bulgular mevcuttur (Dhont, Hodson, 2014). Kişilerin hayvan kullanımından (ya da bu kullanımın belli biçimlerinden) kaçınma sebebinin kendi sağlıkları ya da çevrenin korunmasına yönelik kaygılar değil de hayvan hakları olması durumunda, ayrıca kullanımdan kaçınan kişi erkek olması ve hayvan kullanımının tamamından kaçınması (vegan) durumunda bu önyargının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (MacInnis, Hudson, 2017). Dhont ve Hudson (2014), özellikle sosyal baskınlık yönelimi ve sağ kanat otoriteriyenlik yönelimi yüksek kişilerde hayvanlara yönelik bu tarz tutumların ya da yaşam biçimlerinin toplumsal ve kültürel değerlere zarar vereceği ve mevcut toplumsal yapıyı bozacağı gibi tehdit algılarına yol açtığını gösteren bulgular elde etmiştir. Bir başka çalışma, bu tehdit algısının türcülükle olan bağlantısını göstermektedir (Dhont, Hodson, Leite, 2016).

Öte yandan İnsan-Hayvan İlişkilerinde Sosyal Baskınlık Hipotezinin bazı sınırlılıkları da mevcuttur. Süregiden durağan toplumsal hiyerarşilerde, özellikle hiyerarşiyi güçlendiren meşrulaştırıcı mitler söz konusu olduğunda ezilen grupların bu mitleri benimsediği görülmektedir (Pratto, Sidanius, Levin, 2006). Başka bir deyişle hiyerarşi güç yoluyla değil, bu mitler aracılığıyla kurulan bir rıza ilişkisi vasıtasıyla sürdürülmektedir. Fakat insan-hayvan hiyerarşisinde dezavantajlı konumda olan grup -en azından bugüne kadar elde edilen bilgilere göre- herhangi bir miti anlayabilecek, reddedebilecek ya da benimseyebilecek zihinsel melekelerden yoksundur. Bu yapıyı

insan-hayvan ilişkileri açısından düşünmek mümkün görünmemektedir. Yine aynı sebeple, insan-hayvan hiyerarşisinde dezavantajlı konumda olan hayvanların hiyerarşi zayıflatan meşrulaştırıcı mitler üretmeleri de mümkün olmayacaktır.

1.3.3. İnsandışılaştırma/Zihinsizleştirme ve Türler Arası Önyargı Modeli

Ahlaki uzaklaşmanın biçimlerinden biri olan insandışılaştırma (*dehumanization*), gruplararası ilişkiler üzerine yapılan sosyal psikoloji çalışmalarında, dış grubun “daha az insan” olarak görülmesi ve bu vesileyle ahlaki kaygının dışında bırakılması anlamına gelmektedir. (Bandura, 1999) Tarihte gruplar arası çatışma durumlarında dış grupta yer alan insan gruplarının “maymun”, “sıçan”, “köpek yavrusu”, “hamamböceği” gibi hayvan isimleriyle anıldığı örnekler mevcuttur. İnsandışılaştırmanın bu insan gruplarına dâhil olan ya da olduğu varsayılan kişilerin ahlaki gözetimin dışında tutulmalarına (Bandura, 1999, Bar-Tal, 1989, Opatow, 1990), yardım almaya değmeyecek olarak görülmelerine (Costello, Hodson, 2011) ya da affedilemez olarak görülmelerine (Tam, Hewstone, Kenworthy, Cairns, Marinetti, Geddes, Parkinson, 2008) sebep olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca insandışılaştırılan grupların şiddete maruz kalmalarının meşrulaştırılmasının daha kolay olduğu görülmüştür (Goff, Eberhardt, Williams, Jackson, 2008).

İnsan-hayvan ilişkilerinde hayvanların ahlaki gözetimin dışında bırakılması ile insan ilişkilerinde grup hiyerarşileri ve bazı grupların insandışılaştırılarak ahlaki gözetimin dışında bırakılması arasında bağ olduğu çeşitli kuramcılar tarafından öne

sürülmüştür (Adams, 2007; Nibert, 2002; Patterson, 2002) Patterson'a göre (2002), hayvanlara yönelik şiddetin ve sömürünün meşru görülmesi, hayvani oldukları öne sürülen insan gruplarının şiddete ve sömürüye maruz bırakılmasını meşrulaştırılmasını olası kılmıştır. Başka bir deyişle, insan gruplarının insandışılaştırılarak ya da hayvansılaştırılarak ahlaki gözetimin dışında bırakılabilmesinin ilk koşulu, insan olmamanın ya da hayvan olmanın ahlaki gözetimin dışında bırakılmak anlamına geldiğinin kabul edilmesidir (Costello, Hodson, 2012).

Costello ve Hudson bu düşünceden yola çıkarak *Türlerarası Önyargı Modeli* ismini verdikleri bir model geliştirmişlerdir (2012). Bu modele göre dış grup insandışılaştırmasının temelinde insanlar ile hayvanlar arasında insanın üstün olduğu hiyerarşik bir ayrım olduğuna dair inanç yatmaktadır. Yani ahlaki sorumluluklar söz konusu olduğunda insanlar ve hayvanlar arasında bir ayrım söz konusudur ve insandışılaştırma bu ayrım sayesinde mümkün hale gelir; sosyal baskınlığı benimseyen kişiler dış gruptaki insanları aşağı gruptaki hayvanlara benzeştirirler, böylece şiddetin ya da ayrımcılığın kurbanlarını ahlaki gözetimin söz konusu olduğu insanlar kümesinin dışına, hiçbir ahlaki gözetimin gerekmediği hayvanlar kümesine dâhil ederler. Böylece, insanlar ile hayvanlar arasındaki ahlaki ayrım insan-hayvan ilişkilerinin yanı sıra insanlar arası iç grup/dış grup ilişkilerinde önyargı ve ayrımcılığın ortaya çıkması ve sürdürülmesini de sağlamaktadır.

Costello ve Hudson'ın (2012) ırksal önyargı ve insandışılaştırma ile ilgili olarak 6-10 yaş arası beyaz çocuklar üzerinde gerçekleştirdikleri çalışma bu hipotezi destekler niteliktedir. Çalışmada, çocukların insan-hayvan arası ayrıma olan inançları

ile ırksal insandışılaştırma davranışı arasında bağ görülmüştür. Beyaz tenli insanları, siyah tenli insanları ve çeşitli hayvanları içeren fotoğrafları değerlendirmeleri istenen çocuklar, siyah insanlara insana özgü olarak düşündükleri nitelikleri daha az atfetmiş, aksine insana özgü olmayan nitelikleri insan grupları arasında eşit dağıtmışlardır. Bunu takiben siyah tenli insanlara insanlara özgü nitelikleri atfetmemenin ya da ırksal insandışılaştırmanın ırksal önyargıyı önceler nitelikte olduğu görülmüştür. Öte yandan aynı çalışmada deney grubuna insanlarla hayvanlar arasındaki benzerlikleri vurgulayan 15 dakikalık bir video izletilmiş, deney grubundaki çocukların videoyu izledikten sonra insan-hayvan ayrımı üzerine olan inançlarının azaldığı görülmüştür; buna rağmen deney grubu ile videoyu izlememiş olan kontrol grubunun ırksal önyargı ve ırksal insandışılaştırma seviyeleri arasında anlamlı bir fark oluşmamıştır.

Bu model aynı zamanda İnsan Hayvan İlişkilerinde Sosyal Baskınlık Hipotezi ile de uyumlu görünmektedir. Sosyal Baskınlık Yönelimi daha yüksek olan bireyler, insanlarla hayvanlar arasındaki hiyerarşik farklılığa dair düşünceleri daha fazla benimsemektedirler (Costello, Hodson, 2010). Çocuklarla yapılan çalışmada da, sosyal baskınlık yönelimi yüksek olan ebeveynlere sahip çocukların insan-hayvan ayrımına olan inançlarının daha güçlü olduğu görülmüştür (Costello, Hodson, 2012). Ebeveynlerin sosyal baskınlık yönelimi, çocukların insanlarla hayvanlar arasındaki hiyerarşik ayrıma olan inançlarını güçlendirerek insandışılaştırma davranışlarının ve bunu takip eden önyargılarının artmasını sağlamıştır.

Öte yandan, hayvanların insanlara benzerlikleri üzerine düşünmenin hayvanların ahlaki kaygı alanına dâhil edilmesini arttırdığı yönünde bulgular

mevcuttur (Bastian Costello, Loughnan, Hodson, 2011a). Bastian ve diğerlerinin gerçekleştirdiği çalışmada (2011a), bir grup katılımcıdan insanlar ve hayvanların benzerlikleri üzerine kısa bir metin yazmaları istenmiştir. Bu metinler daha sonra öne çıkan temalarına göre *insanların hayvanlara benzerlikleri* ve *hayvanların insanlara benzerlikleri* şeklinde konularına ayrılmışlardır. Daha sonra katılımcılara Hayvan Hakları Ölçeği (Wuensch, Jenkins, Poteat, 2002) uygulanmıştır. İnsanların hayvanlara benzerliklerine odaklanan metinleri yazan kişilerin bu ölçekten aldıkları puanlar metin yazması istenmemiş olan kontrol grubundaki katılımcılardan farklı olmamıştır. Bununla birlikte, hayvanların insanlara benzerliklerine odaklanan metinler yazan kişilerin aldıkları puanlar kontrol grubuna göre daha fazla ahlaki önemseme içerecek biçimde anlamlı olarak farklı bulunmuştur. Bu çalışma, insan hayvan benzerliğinin tek başına ele alınamayacağını, benzerliğin hangi yönde kurulduğunun ve ne şekilde çerçevelendirildiğinin de önemli olduğunu göstermektedir.

Adams (2007) bir insan “Bana hayvanmışım gibi muamele edildi” ifadesini kullandığında bununla “Sanki hislerim yokmuş gibi, cansız bir nesneymişim gibi muamale edildi” demek istediğini söylemektedir. Hayvanların ahlaki konumu üzerine ortaya atılan söylemlere bakıldığında, hayvanların hislere sahip olduğunun ya da zihne sahip olduğunun reddedildiği görülmektedir. Sözgelimi Descartes (1996), hayvanların ruha sahip olmadıklarını, dolayısıyla zihinlerinin olmadığı ve herhangi bir şekilde acı hissetmediklerini öne sürmüştür ve hayvanların makinalar gibi işleyen hissiz ve zihinsiz biyolojik mekanizmalar olduğunu söyleyerek hayvanlar üzerinde yaptığı deneylerin ahlaken bir sorun teşkil etmediğini savunmuştur. İnsandışılaştırma

konusunda o halde bir soru hayvanlara nasıl olup da “hayvan gibi” muamele ettiğimiz olmaktadır.

İnsanlarla ilgili nesneleştirme çalışmalarında bir kişinin tüm psikolojik niteliklerinden sıyrılarak salt bir beden olarak algılanması haline *zihinsizleştirme* (İng: *dementization*) ismi verilmektedir (Gray Knobe, Sheskin, Bloom, Barrett, 2011). Bastian ve diğerleri (2011a), başta insan tüketimi için kullanılan hayvanlar olmak üzere hayvanlarla ilgili çalışmalarda bu kavramın kullanılabileceğini öne sürmüştür. İnsanlar, hayvanların davranışlarını anlamak ve kontrol etmek ya da hayvanlarla yalnızlıklarını gidermek gibi amaçlarla duygusal ilişkiler kurduklarında hayvanların bir zihni olduğunu kabul etmektedirler (Epley, Waytz, Akalis, Cacioppo, 2008). Öte yandan Bastian, Loughnan, Haslam ve Radke’nin (2011b) çalışması, söz konusu insanlar tarafından tüketilen hayvanlar olduğunda hayvanların zihinlerinin ve özellikle de acı hissedebilme yetilerinin inkâr edildiğini göstermektedir. Çalışmaya katılan kişiler insan tüketimine uygun gördükleri hayvanlara daha az zihinsel kapasite atfetmiştir. Bunu takiben yapılan ikinci çalışmada katılımcıların inekleri ve koyunları sadece yaşam alanlarında resmedildikleri bir koşulda ve ardından bu hayvanların öldürülerek insanlara et olarak satılacaklarının anlatıldığı ikinci bir koşulda zihinsel yetiler açısından puanlamaları istenmiştir. Katılımcılar insan tüketiminin hatırlatıldığı ikinci koşulda hayvanlara anlamlı olarak daha düşük zihinsel yeti atfetmiştir. Üçüncü bir çalışmada katılımcılardan insanlar tarafından tüketilen hayvanların nereden geldikleriyle ilgili kısa bir yazı yazmaları istenmiş, ardından hayvan eti ya da elma yiyecekleri söylenmiştir. Hayvanların zihinleriyle ilgili sorulara cevap veren katılımcılardan hayvan eti yiyeceği beklentisi içinde olan kişiler hayvanlara daha az

zihin atfetmiştir. Ayrıca hayvanlara daha az zihin atfeden kişiler daha az negatif his deneyimlemiştir.

Loughnan, Haslam ve Bastian'ın çalışmasında da (2010) benzer sonuçlar elde edilmiştir; kurutulmuş et yemesi istenen katılımcılar ile kurutulmuş fındık yemeleri istenen katılımcıların hayvanlara zihin atıfları arasında kurutulmuş et yemeleri isteyen katılımcıların zihin atıfları daha az olacak şekilde anlamlı fark tespit edilmiştir. Araştırmacılar bu farkı insanların et yemenin verdiği keyif ile hayvanların içinde bulunduğu koşulları önemseme arasındaki çatışmanın yarattığı bilişsel çelişkiden kurtulma çabaları ile açıklamaktadırlar. Hayvan zihinlerinin inkâr edilmesi, hayvanların yaşam koşullarına ve et üretimi gibi süreçlerde yaşadıkları zararlara dair kaygıları gidermektedir.

Tıpkı insandışılaştırmanın bir dış grubu ahlaki kaygının dışında bırakması gibi, zihinsizleştirmenin de başta “yenilebilir” kategorisine dâhil edilen hayvanlar olmak üzere hayvanları ahlaki kaygı alanının dışında bırakmakta, hayvanlara karşı duyulan ahlaki kaygıları azaltmakta ve oluşabilecek herhangi bir bilişsel çelişkinin çözümünde rol oynamaktadır. Hayvan tüketiminin sebep olduğu bilişsel çelişki ve bu uyumsuzluğu gidermekte kullanılan stratejiler ise bir sonraki bölümde incelenecek olan “Et Paradoksu” modelinde çok daha ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve ortaya konmuştur.

1.3.4. Et Paradoksu ve Bilişsel Çelişki Hipotezi

“Et paradoksu” kavramı, Loughnan, Bastian ve Haslam tarafından (2014) birçok kişinin hayvanlara zarar vermeyi yanlış bulması ya da hayvanlara zarar vermek istememesi ancak hayvanlara zarar veren ve hayvanların öldürülmesini gerektiren bir beslenme biçimini sürdürmesi anlamında kullanılan bir kavram ortaya atılmıştır. Bu kavram üzerinden yapılan çalışmalarda görünürdeki bu çelişkiyi çözümlmek için bilişsel çelişki kuramından yararlanılmaktadır.

Başkalarına zarar vermekten kaçınmanın gerekliliği en güçlü şekilde benimsenen ahlaki inançlardan biridir (Graham, Haidt, Nosek, 2009; Gray, Waytz, Young, 2012). Öte yandan istatistikler insan topluluklarının büyük oranda hayvanların gıda amaçlı üretimi, öldürülmesi ve tüketilmesi eylemlerine dâhil olduklarını göstermektedir; her yıl 56 milyar kara ve trilyonlarca deniz hayvanını gıda elde etmek amacıyla üretilmekte ve öldürülmektedir (Francione, 2012).

Bu iki durumun bir bu durumun ortaya çıkardığı uyumsuzluğun Festinger’in ortaya attığı (1957) özgün bilişsel çelişki modellemesine uygun olduğu öne sürülebilir; hayvan tüketimini arzu etmek ve hayvanlara zarar vermemeyi önemsemek birbiriyle uyumsuz tutumlardır ve her ikisine birden sahip olmak negatif duygulanıma sebep olacaktır. Öte yandan Bastian ve Loughnan (2016) yaptıkları çalışmada durumun bundan daha karışık olduğunu öne sürmektedir, başkalarına zarar veriyor olduğunu bilmek kişinin kendini ahlaklı biri olarak düşünme halini olumsuz etkileyecek, bu da kişilik algısı üzerinde negatif etkiye sahip olacaktır. Kişi, olumsuz etkilenen kişilik

algısının sebep olduğu negatif duygulanma sebebiyle uyumsuzluğu çözmek için harekete geçecektir.

Bastian ve Loughnan'a göre (2016) yukarıdaki bir bilişsel uyumsuzluğu ortaya çıkması için üç faktörün bir araya gelmesi gerekecektir: (i) Kişinin sebep olduğu zararı bilmesi/kabul etmesi, (ii) Yaptığı eylemin sorumluluğunu üstlenmesi ve (iii) Eylemin beraberinde getirdiği kimliği kabul etmesi (olumlu kişilik algısının değişmesi). Bu üç faktör bir araya geldiğinde kişinin ahlaken problemli olan davranışı değiştirmesi gözlemlenebilmektedir, öte yandan izleyebilecekleri başka bir strateji de zararı olduğundan daha küçük görerek ya da yok sayarak, eyleme dair sorumluluklarını reddederek ya da eylemi kendi kişilik algılarından ayırarak uyumsuzluğu çözümlmek de olabilir.

Uyumsuzluğu çözümlmek için ilk strateji, zararı olduğundan daha az görmek, yok saymak ya da tamamen inkâr etmektir. Bir varlığa zarar vermek için öncelikle onun acıyı deneyimleyebilecek bir zihne sahip olması gerekmektedir (Gray, Young, Waytz, 2012). O halde insanların bilişsel çelişki ve bununla bağlantılı olarak negatif duygulanım yaşamalarının ön koşulu hayvanların en azından zarar görebilecek düzeyde zihinsel kapasiteye (örneğin acı çekebilme yetisine) sahip olduklarını kabul etmeleri gerekmektedir.

Daha önce değinilen zihinsizleştirme üzerine yapılan çalışmalarda katılımcıların yenilebilir görünen hayvanlara daha az zihin atfettikleri ve et yeme beklentisi içinde olduklarında hayvanlara atfettikleri zihinsel kapasitenin düştüğü bulgulanmıştır (Loughan vd., 2010). Tarihsel olarak da, hayvanlarla ilgili etik

tartışmalarında hayvanların acı kapasitelerinin ve zihinlerinin inkârı tekrar tekrar karşımıza çıkan bir durumdur (Descartes, 1996). Bu aşamada izlenen bir diğer strateji de kategorilendirmedir. Pek çok kültürde hayvanlar yenebilir ve yenilmez olmak üzere kategorilendirilmektedir. Yenilebilir olarak kategorilendirilen hayvanların acı ve zihin kapasiteleri daha az görülmektedir (Bastian ve meslektaşları, 2011b). Hatta bilgisayar tarafından üretilmiş hayvan yüzlerine atfedilen acı çekebilme kapasiteleri ölçüldüğünde, hayvanların yenilebilir bir türe ait oldukları önbilgisinin bu atfı anlamlı bir biçimde düşürdüğü bulgulanmıştır (Bilewicz, Michalak, Kamińska, 2016).

Bilişsel uyumsuzluğu ortaya çıkmasının koşullarından biri kişinin kendisini eylemlerinden sorumlu hissetmesidir; buna bağlı olarak çelişkiden kurtulmanın yollarından biri de sorumluluğu belirsizleştirmek ya da inkâr etmek olacaktır (Bastian, Loughnan, 2016). Kişiler bunu hayvan tüketiminin insanlar için doğal bir eylem olduğunu (Bastian, Loughnan, 2016) ya da seçim şanslarının olmadığı, hayatta ve sağlıklı kalmak için sürdürmeleri gereken zorunlu bir eylem olduğunu (Piazza, Ruby, Loughnan, Luong, Kulik, Watkins, Seigerman, 2015) öne sürerek gerçekleştirebilir. Ayrıca doğallık ve gereklilik üzerine kurulan açıklamalar hayvan tüketme eyleminden uzak duran kişileri normal olmayan olarak etiketleyerek alternatifleri de devre dışı bırakmakta, böylece kişinin seçim şansının olmadığı şeklindeki inancını güçlendirmektedir (Bastian, Loughnan, 2016).

Son olarak bilişsel çelişki kişinin kendilik algısını da etkileyen bir durumdur; kişi bilinçli olarak ahlaken problemli bulduğu bir davranışı (hayvanlara zarar vermek) gerçekleştirdiğinde bu kendisine dair algısında olumsuz bir etki yaratır. Kişi, bilişsel

uyumsuzluğun kişilik algısındaki olumsuz etkisini azaltmak için bazı stratejiler izleyebilir. Örneğin hayvan tüketimi sıklığının daha az olduğunu ya da azalttığını öne sürebilir. Kimi zamansa kişi kendisini daha erdemli olarak sunmak için başkalarını sert bir biçimde eleştirme yoluna gidebilir (Barkan, Ayal, Gino, Ariely, 2012), bunun için hayvan tüketiminin farklı kültürlerde görünen biçimlerini örneğin Uzakdoğu'daki köpek yeme festivalini ya da kendisinin dâhil olmadığı biçimlerini örneğin hayvanlardan üretilen kürk mantoların kullanımını çok sert biçimde eleştirebilir.

Bastian ve Loughnan'a göre (2016) kişi karşılaştığı bilişsel uyumsuzluğu yukarıdaki üç başlıkta kısaca özetlenen stratejileri uygulayarak çözüme ulaştırdığında sadece uyumsuzluğun yarattığı negatif duygulanımla baş etmekle kalmaz, aynı zamanda en başta uyumsuzluğa sebep olan eyleme (hayvan tüketimi) olan bağlılığını da arttırır. Bu durum eylem temelli bilişsel çelişki modeli üzerine yapılan çalışmalarda bulgulanmış bir durumdur, kişiler özellikle kendi ahlaki standartlarını zorlayacak kararlar vererek eyleme geçtiklerinde kendi eylemlerine olan bağlılıkları artarken alternatifleri ise daha az gerçekçi veya uygulanabilir olarak görmeye başlarlar (Harmon-Jones, Harmon-Jones, 2002).

Bastian ve Loughnan (2016) ayrıca bilişsel uyumsuzluğun ortaya çıkmasının kişinin davranışı bir seçim olarak görmesini ve üzerine düşünmesini gerektirdiğini, oysa hayvan tüketimi davranışının üzerine düşünülmeden sürdürülen bir alışkanlık olarak sürdürüldüğünü öne sürer. Davranışın tekrarlanma sıklığı arttıkça üzerine düşünülme oranı da azalacaktır. Bunun yanı sıra söz konusu davranış sadece bireyle sınırlı kalmamakta, toplumun geneli tarafından da sürekli olarak tekrarlanmaktadır,

kişi gün boyunca kendisi gibi hayvan tüketen aile üyelerini, arkadaşlarını ve diğ r insanları gözlemlemektedir.

Bunun  zerine eklenecek bir üçüncü katman ise söz konusu davranışın toplumsallaşmasıdır; başka bir deyişle, davranışın etrafının toplumsal bir takım kabul ve edimlerle  r lmesidir. Bastian ve Loughnan’a göre (2016) hayvan tüketimi davranışının toplumsallaşması *kurumsallaşma* ve *rit elleşme* şeklinde iki aşamada gerçekleşmektedir. Hayvan  r nlerinin üretilmesi, sınıflandırılması, paketlenmesi, denetlenmesi, pazarlanması, reklamlarının yapılması, ekonomik araçlarla ulaşılabilir olması gibi bir dizi toplumsal yapı bu davranışın kurumsallaşmasının bir parçasıdır. Kurumlar, hayvanları canlı bedenlerinden farklı şekillerde paketleyerek ve kişiye ortada ahlaken problemlili bir durumun olmadığına, hayvanların çeşitli şekillerde zaten korunmakta olduğuna, kendisinin yaşanan herhangi bir olumsuz durumdan sorumlu olmadığına dair güven vererek çelişkiyi azaltacaktır. İkincisi aşama ise rit elleşmedir, hayvan bedenlerinin ya da ürünlerinin tüketimi kimi sosyal, kültürel ya da dini tören ve etkinliklerin ayrılmaz parçası olarak görülmektedir. Dahası bazı hayvansal ürünlerin tüketimi kişinin kültürel, dini ya da etnik kimliğinin bir parçası olarak algılanıyor olabilir. Böyle durumlarda hayvan tüketimi kimliğin ya da törenin ayrılmaz bir parçası olarak görülmekte, “Neden?” sorusu arka plana atılmakta ve dolayısıyla bilişsel çelişki zayıflamaktadır.

Bastian ve Loughnan’a (2016) göre bütün bu unsurlar bir araya geldiklerinde kişinin davranışi ile hayvanlara zarar vermeme şeklindeki değerin bir bilişsel uyumsuzluğa sebep olmamasını sağlayacak bir perde işlevi g r rl r, böylece en başta

“Et Paradoksu” olarak adlandırılmakta olan durum ortaya çıkmaktadır. Kişi bu “perdeler” sayesinde hem hayvanlara zarar vermeme şeklindeki ahlaki görüşü benimseyebilmekte hem de herhangi bir çelişki yaşamadan hayvanların acı çekmesini ve öldürülmesini gerektiren bir beslenme ve yaşam biçimini sürdürebilmektedir.

Bastian ve Loughnan (2016) çalışmalarında kurumsallaşmanın bir biçimi olarak hayvan ürünlerinin bir hayvandan geldiğini saklayacak şekilde ve hayvanlarla ilgili görüntülerden uzak bir şekilde pazarlanmasını örnek göstermektedirler. Sözelimi İngilizce’de *cow* kelimesi yaşayan canlı dana anlamına gelmekteyken *beef* kelimesi dana eti anlamına gelmekte, *pig* kelimesi domuz anlamındayken *pork* kelimesi domuz eti anlamını taşımaktadır. Fakat bu durumun Türkçede böyle olmadığı, et ile hayvanın aynı isimle anıldığı görülmektedir. Dahası İngilizcede de tavuk anlamına gelen *chicken* kelimesi tavuk eti anlamında da kullanılmakta, yine *fish* kelimesi hem balık hem de balık eti anlamına gelmektedir. Türkçe konuşan kişilerin kuzu eti, dana eti, tavuk veya balık olarak adlandırılan ürünleri tüketirken, sözelimi sucuk ya da köfte olarak adlandırılan ürünleri tüketirken duyduklarından daha farklı bir ahlaki rahatsızlık duyuyor olabileceklerine dair herhangi bir araştırma mevcut değildir.

Modern hayvan endüstrisinin tüketilmekte olan hayvanla kişinin satın aldığı ya da kullandığı ürün arasındaki bağı koparacak stratejiler izlediği görüşü ayrıca başka yerlerde karnizm (Joy, 2011) ya da kayıp gönderge (Adams, 2013) kavramlarıyla dile getirilmiştir; bu görüşe göre modern tüketici tabağında bir hayvan değil bir ürün görmektedir. Bu görüş de çeşitli kuramcılar tarafından eleştirilmiştir, sözelimi

Francione (2012), hayvanlarla insanların tükettiği ürünler arasındaki bağı kopuk olmadığını, başka bir deyişle hayvan kullanımının *görünmez* olmadığını, aksine kurumların ve hayvanlarla ilgili çalışma yapan grupların insanları hayvanların “daha iyi koşullarda” ürün haline dönüştürüldüğü konusunda ikna ettiğini öne sürmektedir. Francione’a göre (2012) problem Joy’un iddia ettiği gibi (2011) karnizm ismiyle anılan ve hayvan kullanımını görünmez kılan bir ideoloji ya da Adams’ın iddia ettiği gibi (2013) hayvanlarla ürünlerin arasındaki bağı kayıp göndergeye dönüşmesi değil, hayvan kullanımının etrafında örülü olan ve hayvanları belli standartlara uyulduğu müddetçe tüketmekte bir problem olmadığı görüşüne dayanan “hayvan refahı” ideolojisi dir. Bu eleştiriye göre, hayvan kullanımı saklanmaktan ziyade, hayvanlara iyi şartlar sağlandığı, hayvan kullanımının hayvanlar için de refah içeren bir hayatın teminini sağladığı şeklinde bir imaj ön plana çıkarılmaktadır; sözgelimi bir inek sütü paketinde inek saklanmamakta, aksine ön plana çıkarılmaktadır ancak ineğin mutlu ve doğal bir hayat yaşadığı bir tablo sunulmaktadır. Hayvan refahı bu çalışmada geliştirilecek olan ölçekte “korumacı türçülük” başlığı altında incelenecektir.

1.4. Hayvanlara Yönelik Tutumlarla İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

İnsan - hayvan ilişkilerine ve türçülüğe dair Türkiye’de yapılmış sınırlı sayıda çalışma mevcuttur.

Çalışmaların bazıları toplumda hayvanlara, insan hayvan ilişkilerine ve hayvan refahına ya da haklarına yönelik algıya dair genel bir betimleme yapma amacını

taşımaktadır. Sözelimi Özkul, Sarıbaş, Uzabacı ve (2013) gerçekleştirdikleri çalışmada Türkiye’de toplumunun hayvan hakları konusunda bilinç düzeyi ve algısına yönelik saptamalar yapmak amaçlanmıştır. Çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğu Türkiye’de hayvan haklarına yeterince önem verilmediği, hayvan haklarına yönelik bilinç ile eğitim parametresi arasında pozitif korelasyon olduğu tespit edilmiştir (Özkul vd., 2013)

Çağlar-Akoğlu (2014) tarafından yürütülen çalışmada ise ekolojik ikilemler, hayvan haklarına ilişkin tutumlar, sosyal baskınlık yönelimi, yetkecilik (*authoritarianism*) ve değerler (uyuma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrensellik, özyönelim, uyarılım, hazcılık, başarı, güç ve güvenlik) arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışmada hayvan haklarına yönelik kanun ve bildirgeler ile medyadaki hayvan hakları ihlali haberlerinden yola çıkılarak hazırlanmış bir soru formu, sosyal baskınlık, yetkecilik ve değerlerle ilgili ölçeklerle beraber verilmiştir. Çalışmada cinsiyet, siyasi görüş ve sosyo-ekonomik düzeyin hayvan haklarına yönelik tutumları yordadığı bulgulanmıştır. Bu bulgulara göre siyasi görüş sağdan sola doğru yöneldikçe hayvan haklarına yönelik olumlu tutumlar da artış göstermektedir; öte yandan sosyo-ekonomik düzey arttıkça hayvan haklarına yönelik tutumlar olumsuz hale gelmektedir. Çalışmada bu durum yüksek ekonomik seviyenin hayvanları alıp satılabilecek nesneler olarak görme eğilimini arttırıyor olma olasılığı üzerinden yorumlanmıştır. Çalışmada, hayvan haklarına yönelik tutumları ayrıca sosyal baskınlık yönelimi değişkenlerinin negatif olarak yordadığı görülmüştür. Araştırmadaki bu sonuçlar daha önce ele alınan türçülüğe dair Sosyal Baskınlık Yönelimi modelini destekler niteliktedir.

Akdemir (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışma ise ilkokul öğrencilerine odaklanmakta, hayvanlara yönelik kötü davranış ile öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ve empati değişkenleriyle ilişkileri incelenmektedir. Araştırmada kullanılan “hayvanlara yönelik kötü davranış” terimi, sosyokültürel olarak çalışmanın yapıldığı toplumda normal kabul edilen ya da cesaretlendirilen davranışları kapsamamaktadır. Sözelimi, bir kültürde horoz dövüşü erkek çocuklarının cesaretlendirildiği bir davranış ise bu davranış “kötü davranış” olarak çalışmaya dâhil edilmemektedir. Çalışmada, hayvanlara yönelik kötü davranış ve empati arasında ters yönde bir ilişki belirlenmiş, erkek çocukların, evinde evcil hayvan olan çocukların, ailelerinden şiddet gördüğünü söyleyen çocukların, ailesinde hayvanlara zarar veren kişiler olduğunu söyleyen çocukların hayvanlara yönelik kötü davranışlarda daha sık bulundukları görülmüştür. Bu çalışmada kullanılan kavramsal çerçeve her ne kadar sadece toplum tarafından kabul görmeyen muamele biçimlerini “kötü davranış” olarak ele alıyor olsa da, burada da empatinin ve cinsiyetin hayvanlara yönelik kötü davranışlarla ilişkisi görülmektedir.

İnsan-hayvan ilişkilerine yönelik çalışmalar tüm hayvan kullanımlarına odaklanmak yerine belli bir hayvan kullanımına yönelik tutumları ölçmeye yönelebilir. Sözelimi Karakaya ve Aslan (2016), lise öğrencilerinin hayvanlar üzerinde yapılan deneylere dair tutumlarını hayvan deneylerine dair ahlaki ikilem senaryolarını kullanarak incelemiştir. Kullanılan ahlaki ikilem senaryoları hayvanların obezite hastalığının tedavisinde, ilaç geliştirme çalışmalarında, kanser tedavisinde, kozmetik sanayisinde ve ürün geliştirme araştırmalarında kullanılmalarını konu etmektedir. Öğrencilerin cevapları bu alt başlıklara göre değişkenlik göstermiştir.

Yerlikaya, Yasar, Armutak, Öztürk, Bayrak, Gezman ve Şeker'in (2004) veterinerlik öğrencilerinden oluşan bir örneklem üzerinde yürüttüğü çalışma, öğrencilerin hayvanlar üzerinde yapılan deneylerin alternatiflerine göre daha bilimsel, daha ekonomik, daha güvenilir olduğu ancak daha vicdani olmadığı yönünde bir tutuma sahip olduklarını tespit etmiştir. Hayvanların deneylerde kullanımıyla ilgili bir başka çalışma Yiğit, Sinmez ve Aslım (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada hayvanları deneylerde kullanma yetkisi kazandıran bir sertifika almak üzere kurs programına katılan araştırmacılardan veri toplanmıştır. Bu verilere göre kurs katılımcılarının büyük çoğunluğunun hayvan deneylerinin zorunlu olduğu yönünde, bununla beraber hayvanları deneylerde kullanabilmek için kurs eğitiminin gerekli olduğu ve bu kursların araştırmalarda hayvanların bilinçli bir şekilde katkısının olacağı şeklinde bir tutumları olduğu tespit edilmiştir. Yiğit ve diğerlerinin elde ettiği veriler bu çalışmada ele alınan “korumacı türcülük” başlığı altında değerlendirilebilir.

Hayvanların deneylerde kullanılmasına dair yukarıda ele alınan çalışmalar mevcuttur ancak diğer hayvan kullanımı pratiklerine dair tutumlarla ilgili herhangi bir tutum çalışmasına rastlanmamıştır.

Ergin-Zengin (2017) ise türcülük üzerine niteliksel bir çalışma yürütmüştür. Eleştirel söylem analizinin kullanıldığı çalışmada, Türkiye Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın internet sayfasında yer alan “Yumurta Tavukçuluğu” ve “Etlik Piliç Yetiştiriciliği” başlıklı metinler türcülük bağlamında analize tabi tutulmuştur. Yapılan söylem analizinde tavukların söylem yoluyla birer cansız nesneye dönüştürüldükleri, bireyselliklerinin, öznelliklerinin ellerinden alındığı,

insanlar tarafından oluşturulan sirk hayvanı, deney hayvanı gibi yapay kategorilere yerleştirildikleri, hayat ve ölümlerinin önceden belirlendiği, arka plandaki uygulamaların kamufle edildiği tespit edilmiştir. Ergin-Zengin'e göre (2017) türcü ideoloji, teleolojik bir yaklaşımla, hayvanların insanların ihtiyaçlarını karşılamak için var oldukları söylemini doğallaştırmaktadır. Sözelimi ele alınan metinlerde tavukların yaşamları için gerekli olan gıdalar üretim girdisi olarak ele alınmakta, tavukların üretim haricinde var olmaları tahayyül edilemez hale getirilmekte, örtmeceler kullanılarak okuyucu "öldürme" gibi bir eylemin ahlaki sonuçlarından psikolojik olarak uzaklaştırılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYVANLARA YÖNELİK TUTUMLAR KONUSUNDA GELİŞTİRİLEN MEVCUT ÖLÇEKLER

Bu kısımda hayvanlara yönelik tutumları veya türcülüğü ölçmek amacıyla geliştirilen ölçeklere yer verilecektir. Bu amaçla iki tutumları ölçme amacı taşıyan üç ölçek eleştirel olarak incelenecektir.

2.1. Hayvanlara Yönelik Tutumlar Ölçeği

Hayvanlara yönelik tutumlar ölçeği, ilk olarak hayvanlara yönelik tutumların toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rolleri ile olan ilişkisini ölçmeyi amaçlayan bir çalışmada (Herzog, Betchart, Pittman 1991) kullanılmak üzere hazırlanmış 20 maddelik bir soru formudur (EK-8). Bu formun ayrıca 5 ve 10 maddelik iki kısa hali de yayınlanmıştır (Herzog, Grayson, McCord, 2015). Testte bulunan 20 maddenin her biri katılımcılar tarafından “Kesinlikle katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” şıklarından birini seçerek yanıtlandırılır.

Ölçek, sirkler, rodeo gösterileri, yiyecek amacıyla hayvan üretimi, hayvanların deneylerde kullanılması, cins köpek üretimi, yaban hayvanların avlanması, kafeslerde sergilenmesi gibi bir dizi hayvan kullanımı pratiğine dair tutumların ölçülmesini amaçlamaktadır. Ölçeğin 10 maddelik kısa formunda 2, 5, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 17 ve 19 numaralı sorular yer alırken, 5 maddelik kısa formda yalnızca 2, 5, 8, 10 ve 11 numaralı sorular yer almaktadır.

Katılımcılar bu ölçekten toplam bir puan almakta, böylece hayvanlara yönelik pozitif ve negatif tutumlar ile başka ölçeklerden alınan puanlar ya da demografik öğeler karşılaştırılabilmektedir.

Öte yandan ölçek yalnızca eylemlere dayanmakta, bu eylemlerin arkasındaki düşünce biçimlerine dair bir veri elde etmemektedir. Örneğin, deneylerle ilgili sorulan sorularda katılımcıdan deneylerin hem gereksiz hem de kötücül olduğuna dair fikir beyan etmesi beklenmektedir. Böyle bir durumda katılımcı bu deneylerin gerekli olup olmadığı konusunda kanaate varması için gerekli olacak herhangi bir araştırma ya da ön düşünme yapmış olmayabileceği gibi, bu deneylerin hem gerekli hem de kötücül olduğunu düşünüyor olabilir.

Ölçeğin eksik kaldığı bir başka kısım, ileriki bölümlerde ele alınacak olan “korumacı türçülük” konusunda herhangi bir ayrım gözetmiyor olmasıdır. Korumacı türçülük, hayvanların önemli çıkarlarını göz ardı ederken onlara bazı nispi korumalar sağlama şeklinde uygulanan türçülük biçimi olarak adlandırılabilir. Örneğin 18 numaralı maddeye “kesinlikle katılmıyorum” yanıtını veren bir kişi, et, yumurta ve süt üretimi için üretilen hayvanların dar kafeslerde tutulmasına karşı çıkıyor ancak bu hayvanların et, yumurta ve süt için daha geniş kafeslerde tutularak kullanılmalarına onay veriyor ya da bu yönde düzenlemeleri talep ediyor olabilir. Bu durum ölçeğin kendi puanlandırma yapısına göre hayvanlarla ilgili olumlu bir tutum olarak değerlendirilecektir; oysa ileriki kısımlarda ele alınacağı üzere, günümüz hayvan hakları literatüründe bu tarz bir tutum olumlu olarak değerlendirilmemektedir.

2.2. Caviola, Everett ve Faber'in Türcülük Ölçeği

Caviola, Everett ve Faber'in (2018) geliştirdiği "Türcülük Ölçeği", 6 maddeden oluşan bir ölçektir. (EK-4)

Ölçeğin hazırlanması esnasında ilk olarak 27 maddelik bir liste oluşturulmuş, daha sonra faktör analizi yoluyla bu sorular elenerek son aşamadaki 6 soruya indirilmiştir. Listenin son halinde hayvanların ahlaki konumlarına dair bir adet madde varken (Madde 1), Madde 5 hariç diğer maddelerde hayvanların pratikte kullanım alanlarının ahlaken kabul edilir olup olmadığına dair yargı cümleleri bulunmaktadır. Son olarak Madde 5, şempanzelerin işkence görmeme ya da yaşama hakkına sahip olmaları gerektiği yargısını içerir ve ters bir şekilde puanlanır; başka bir deyişle şempanzelerin yaşama ve işkence görmeme hakkına sahip olduğu kanaatine sahip olan bir kişinin türcülük puanı, ters yönde kanaate sahip bir kişiye göre daha düşük olacaktır.

Şempanzeler bu maddede rastgele seçilmiş bir hayvan türü değildir. Şempanzeler, biyolojik olarak insana en yakın türlerden olmaları sebebiyle çoğu zaman diğer hayvanlardan ayrı bir konuma yerleştirilmektedir. Hayvan etiği üzerine yapılan çalışmalarda bunun ön plana çıktığı önemli bir örnek Paola Cavalieri ve Peter Singer öncülüğünde yayınlanan Büyük Maymunlar Bildirgesi (1996) ve bu bildirgeye eşlik eden Büyük Maymunlar Projesi'dir. Söz konusu bildirge, şempanzeler, goriller ve bonoboları içeren büyük maymunların, insanla olan biyolojik benzerlikleri ve sahip oldukları gelişmiş bilişsel yetiler gerekçe gösterilerek bir takım haklara sahip olmaları gerektiğini öne sürmektedir. Bu haklar, yaşama hakkı, bireysel özgürlüğün korunması

(yani keyfî olarak tutsak edilmeme) hakkı ve işkence görmeme hakkı olarak belirlenmiştir.

Öte yandan bu bildirge ve proje pek çok eleştiriye tabi tutulmuştur. Sözgelimi hayvan davranışları üzerine araştırmalar yapan bilim insanı Burghardt (1997) söz konusu kitaba dair yazdığı incelemede bildirgeye sızan içselleştirilmiş bir türçülükten endişe duyduğunu belirtmektedir. Hayvan davranışları üzerine çalışan bir başka bilim insanı Bekoff (1997), hayvan haklarına dair düzenlemelerin ya da bu düzenlemelere yönelik taleplerin insana benzer zihinsel ve bilişsel kapasiteleri olduğu öne sürülen hayvanlarla sınırlı tutulmasına yönelik argümanlara “türücü bilişselcilik” ismini vermekte ve bunun “hayvanlar için kötü haber” olduğunu dile getirmektedir. Bekoff (1997), hayvanların ahlaki gözetimi için insana benzer zihinsel nitelikler arayan ve primatları merkeze koyan (primatomerkezci) yaklaşımların yerine, Bentham’ın ahlaki gözetim için hissedebilirliği temel alan ahlak anlayışının savunulması ve talep edilen hakların tüm hayvanlar için genişletilmesi gerektiği görüşünü öne sürmektedir.

Benzer şekilde, hayvan hakları ve etiği üzerine çalışan hukuk profesörü Francione (2006) da Büyük Maymunlar Bildirgesinin türücü bir proje olduğunu öne sürmektedir. Francione’a göre, benzer zihinsel yetilere dayalı bir ahlaki gözetim temellendirmesi “hayvanların asla kazanamayacağı bir oyun” olacaktır, zira herhangi bir insan harici tür hiçbir zaman insanlarla eşit gözetilebilecek kadar “insan gibi” olamayacaktır. Sözgelimi, bir hayvanın tek basamaklı sayıları anlayabildiğinin keşfedildiği bir durumda, yine de çıkarlarının insanla aynı seviyede tutulamayacağı çünkü insanların çoğunluğunun aksine iki basamaklı sayıları anlayamıyor olduğu öne

sürülebilir. Bu durumda hayvanın çıkarları yine daha düşük seviyede değerlendirilecektir. Francione’un işaret etmekte olduğu bir diğer problem “zihinsel kapasite” kıstasının keyfi bir kıstas oluşudur. Sözgelimi, şempanzelerin zihinsel kapasitelerinin insana olan benzerliğini vurgulamak için verilen örneklerden biri, şempanzelerin aynada kendilerini tanıyor olabilmeleridir. Ancak bu yeti ile yaşama ya da tutsak edilmeme hakkı arasında doğrudan bir mantıksal bağ yoktur. Kıstasın neden “aynada kendini tanıma” yerine uçmak ya da su altında solunum yapabilmek ya da karanlıkta seslerin yansımalarından yön tayin edebilmek olmadığının bir açıklaması bulunmamaktadır. Francione, ahlaki gözetim için gerekli ve yeterli kıstasın hissedebiliyor olma yetisi olduğunu savunmaktadır. Francione’a göre, ahlaki gözetim konusunda zihinsel ve bilişsel benzerliğe dayalı bir yaklaşım hayvanlara yönelik türçülüğün devamını sağlayacaktır.

Yukarıda da örnekleri görüldüğü üzere, şempanzelerin ya da genel olarak primatların diğer hayvanlardan ayrı bir yere konulması alanda çalışan bilim insanları ve felsefeciler tarafından eleştirilmekte ve türçülüğün bir çeşidi olarak değerlendirilmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda türçülüğü ölçme amacı taşıyan bir ölçekte başka hiçbir hayvanın ismi özel olarak zikredilmezken şempanzelere yönelik bir madde bulunması ve bu maddenin türçü bir bildirge olduğu yönünde tartışmalara sebep olan Büyük Maymunlar Bildirgesi’ndeki talepleri doğrudan yansıtır olması ölçeğin geçerliliği açısından sorun teşkil etmektedir.

Ölçeğin dört maddesi, hayvan kullanımlarına dair çeşitli uygulamalara dair ahlaki yargılar içermektedir. Bunlar sırasıyla hayvanların kullanılması, hayvanların

sirklerde eğlence amaçlı kullanılmaları, hayvanların alınıp satılabilmeleri ve son olarak hayvanlar üzerinde bilimsel deneyler gerçekleştirilmesi olarak belirlenmiştir. Ölçekte hayvanların gıda ya da giyim hammadresi ya da kaynağı olarak kullanımına dair bir madde bulunmamaktadır. Francione (2012), sayısal olarak bakıldığında insanların en yaygın hayvan kullanımının yiyecek amaçlı hayvan kullanımı olduğunu vurgular. Bu hem etkilenen hayvanların sayısı açısından böyledir hem de tutumun davranışa dökülme ihtimalinin en yüksek olduğu alanlardan biri yiyecektir, insanlar hayatlarında birkaç kez sirk gösterisi izler ama günde en az birkaç defa yemek yerler. Bu sebeple türçülüğü ve hayvanlara yönelik tutumları ölçerken hayvanların yiyecek hammadresi ve kaynağı olarak kullanımını dışarıda bırakmak yine geçerlilik açısından problem teşkil edecektir.

2.3. Karnizm Ölçeği

Karnizm ölçeği Monterio, Pfeiler, Patterson ve Milburn tarafından (2017) oluşturulmuş olan bir ölçektir. Ölçek, kuramsal olarak Joy'un (2011) karnizm kuramına ve önceki kısımlarda açıklanan et paradoksu modellemesine dayanmaktadır. Araştırmacılar karnizmi birbirinden ayrı ele alınabilecek ancak birbiri ile uyumlu iki düşünce seti olarak ele almaktadır. Bunlardan *karnist savunmalar* ilki olarak adlandırılan ilk inanç seti et yeme pratiğini savunarak meşrulaştırmak ve hayvanların et üretimi esnasında çektiği acıyı inkâr etmek şeklindedir. *Karnist baskınlık* olarak adlandırılan ikinci inanç seti ise hayvanların aşağılanması ve insanların hayvanlara yönelik üstünlüğünün vurgulanması yoluyla et yeme eyleminin meşrulaştırılmasını içerir.

Bu kuramsallaştırmadan yola çıkılarak ölçek iki boyut halinde düzenlenmiştir. Karnistik savunmalar boyutunda “Et yemeye devam etmeliyiz çünkü insanlar binlerce yıldır et yemektedir”, “Et yemek sağlığım için iyidir”, “Hayatım boyunca et yedim ve bırakmayı asla düşünemiyorum” ve “Et üretimi hayvanların acı çekmesine yol açmaktadır” şeklinde dört madde vardır. Karnistik baskınlık boyutunda ise “Hayvanlar pistir ve yenilmeyi hak ederler”, “Hayvanları yememek güçsüzlük göstergesidir.”, “Hayvanları istediğim gibi öldürmeye hakkım var” ve “Hayvanlar çok kalabalık kafeslerde tutuldukları için acı çekebilecek kadar zeki değiller” şeklinde dört madde yer almaktadır (Monterio, Pfeiler, Patterson, Milburn, 2017).

Bu ölçek karnizm kuramına dayanıyor olduğundan yalnızca et tüketimine odaklanılmıştır, ölçek türçülüğü ölçmeyi amaçlamadığından kapsamı dardır. Daha önce incelenen diğer ölçeklerde olduğu gibi bu ölçekte de korumacı türçülük, türçülüğün bir boyutu olarak ele alınmamakta, dahası ölçek et yeme haricindeki hayvanlara zarar veren eylemlere dair herhangi bir ölçüm yapmamaktadır. Daha önce de ele alındığı üzere karnizm kuramı hayvan etiğinde korumacı türçülüğü ve et yeme haricindeki hayvan kullanım biçimlerini göz ardı etmesi sebebiyle eleştirilmektedir. Bu ölçek, Joy’un (2011) kuramında yer alan karnizm kavramını ölçülebilir hale getirmektedir ancak türçülüğün ölçülmesi açısından yetersiz kalacaktır.

2.4. Çalışmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu çalışmada oluşturulan yeni türçülük ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılacaktır.

Oluşturulan madde havuzunun iç tutarlılığa sahip olacağı, maddelerin Yöntem kısmında detaylı olarak ele alınan dört bileşen altında toplanacağı n görülmüştür.

Hem hayvan etiği literatüründe hem de sosyal psikoloji alanında türcülük üzerine gerçekleştirilen diğer çalışmalarda türcülüğün sosyal baskınlık yönelimi ve kalıcı hiyerarşik bir dünya düzenine olan inançla olan ilişkisine sıklıkla yer verilmiştir. Bu amaçla katılımcılara Sosyal Baskınlık lği uygulanacaktır. Bu çalışmada sosyal baskınlık eğilimi ile türcülük arasında olumlu ilişki olduğu öngörülmektedir.

Bu alışma için hazırlanmış Hayvansal rnler Tüketim Formu, hayvansal ürünler tüketimine dair dördü kişinin kendi sağlığı ve çevresel kaygılar sebebiyle diğer beşi ahlaki görüşler sebebiyle alınan çeşitli yaşam tarzlarını belirlemektedir. Literatürden yararlanılarak belirlenmiş olan bu yaşam tarzı kategorilerinin arasında türcülük puanı açısından anlamlı farkların ortaya çıkması öngörülmekte, hepçil kategorisinin en yüksek türcülük puanıyla, etik vegan konumunun ise en düşük türcülük puanıyla eşlenmesi beklenmektedir.

Oluşturulan yeni türcülük lği ile Caviola, Everett ve Faber'in Türcülük lği arasında anlamlı pozitif korelasyon görülmesi beklenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Çalışmanın bu kısmında yapılan araştırmanın modeli, örneklem, kullanılan ölçme araçları ve ölçek geliştirme süreci ele alınacaktır.

3.1. Katılımcılar

Araştırmaya bilgisayar ortamında hazırlanan ve dağıtılan ölçekleri doldurarak katılan kişi sayısı 322'dir, ancak rastgele işaretleme yaptığı tespit edilen ya da ters kodlanmış sorulara tutarsız cevaplar veren kişiler elenerek örneklem N=288 olarak belirlenmiştir.

Demografik formda yer alan açık uçlu cinsiyet sorusuna bu kişilerden 63'ü erkek olarak, 218'i kadın olarak yanıt vermiş, çalışmaya katılan 7 kişi ise ikili cinsiyetin haricinde -cinsiyetsiz, non-binary veya queer şeklinde- bir yanıt vermiştir.

Tablo I- Örneklemen cinsiyet kategorilerine göre dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Dağılım Yüzdeleri
Kadın	218	75,7
Erkek	63	21,9
Cinsiyetsiz / Non-Binary / Diğer	7	2,4
Toplam	288	100

Katılımcılara kartopu örneklem modeliyle ulaşılmış, Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzları Formunda yer alan farklı yaşam tarzlarından kişilere ulaşmak amacıyla çeşitli sosyal medya platformlarında bu kişilerin üye olduğu, paylaşımlar yaptığı gruplarda ölçeğin bağlantısı paylaşılmıştır. Tablo 2’de de görüleceği üzere çalışmaya katılanlardan 76’sı hayvansal ürünler tükettiğini (hepçil), 94’ü hayvansal ürünler tükettiğini ancak bu ürünleri seçerken hayvanların yaşama ve öldürülme biçimlerine göre seçim yaptığını (bilinçli hepçil), 24 kişi ahlaki sebeplerle et yemediğini ancak diğer hayvansal ürünleri tüketiyor olduğunu (etik vejetaryen), 4 kişi çevreyi korumak ya da kendi sağlığını ilgilendiren sebeplerle et yemediğini ancak diğer hayvansal ürünleri tükettiğini (diğer vejetaryen), 83 kişi etik/ahlaki sebeplerle hiçbir hayvansal ürünü tüketmediğini (etik vegan) ve son olarak 7 kişi çevreyi korumak veya kendi sağlığını ilgilendiren sebeplerle hiçbir hayvansal ürünü tüketmediğini beyan etmiştir.

Tablo II- Örneklemin Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzları Formu kategorilerine göre dağılımı

Yaşam Tarzı Kategorisi	Sayı	Dağılım Yüzdeleri
Hepçil	76	26,4
Bilinçli Hepçil	94	32,6
Etik Vejetaryen	24	8,4
Diğer Vejetaryen	4	1,4
Etik Vegan	83	28,8
Diğer Vegan	7	2,4
Toplam	288	100

Çalışmaya katılanların yaş ortalaması $Ort=25,17$; standart sapması ise $SS=7,095$ 'tir.

3.2. Ölçme Araçları

3.2.1 Demografik bilgi formu

Demografik bilgi formu, katılımcıların yaş, cinsiyet ve eğitim durumlarının sorulduğu üç sorudan oluşan kısa bir formdur (EK-1).

3.2.2 Türcülük Ölçeği

Bir önceki kısımda hayvanlara yönelik tutumları ve türcülüğe ölçme amacıyla düzenlenmiş ölçekler incelenmiş ve bu ölçekler yetersiz bulunmuş, buna ek olarak hayvan etiği literatüründe türcülük olarak nitelendirilen bazı tutumların bu literatürle ters düşecek biçimde bu ölçeklerde yer alabildiği tespit edilmiştir. Bu da hayvan etiği literatüründe kavramsallaştırılmış türcülüğün, bu kavramsallaştırmaya uygun düşecek biçimde operasyonel hale getirildiği yeni bir türcülük ölçeğinin dizayn edilmesini gerektirmiştir.

Katılımcılara bu çalışma için geliştirilmiş 24 ifade içeren Türcülük Ölçeği Deneme Formu (EK-2) uygulanmıştır. Ölçek 7 dereceli (1= kesinlikle katılmıyorum, 7= kesinlikle katılıyorum) Likert tipinde ölçek olarak düzenlenmiştir. Ölçeğin toplam puanı, ifadelere verilen likert değerleri toplanarak hesaplanmaktadır.

3.2.2.1. Türcülük Ölçeğinin Hazırlanma Aşamaları

Ölçeğin geliştirme aşamalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Alandaki ahlak felsefesi ve sosyal psikoloji literatürünün incelenmesi ve benzer çalışmalarda kullanılan ölçeklerin eleştirel analizi.
- Madde havuzunun oluşturulması
- Türcülük üzerine alanda çalışmalar yürüten hayvan hakları savunucuları ile yapılan birebir görüşmeler.
- Ölçme ve değerlendirme konusunda uzman psikologlardan alınan uzman görüşleri.
- Deneme formuna son halinin verilerek katılımcılara uygulanması
- Verilerin toplanması ve toplanan veriler ışığında ölçekteki maddelerin yeniden değerlendirilmesi
- Ölçeğin son halini alması.

Madde havuzunda yer alacak olan ifadeler literatürden yararlanılarak oluşturulmuştur. Deneme formu hazırlanırken, formdaki ifadelerin dört boyuttan oluşacak şekilde dağılacağı öngörülmüştür. Aşağıda her bir boyutun maddelerinin gerekçelendirilmeleri bulunmaktadır:

3.2.2.1.1. İnsan Üstünlüğü Boyutu

Önceki kısımlarda da ele alındığı üzere, ayrımcılık ve önyargıya dair açıklamalardan biri Sosyal Baskınlık Hipotezidir; bu hipoteze göre ayrımcı edimlerin ve önyargılı tutumların altında iç grubun, dış gruba göre üstün olduğuna ve mevcut ya da muhayyel hiyerarşik yapıyı meşrulaştıran mitlere olan inanç yatmaktadır. Hyers'in

(2006) çalışmasında tespit edildiği üzere, insan-hayvan ilişkilerindeki hayvanların aleyhine olacak şekilde düzenlenmiş hiyerarşik yapı bu kuramda belirtildiği şekilde işlemektedir. Hayvanlar, doğaları gereği insandan aşağıda olarak görülmekte, hayvanların bu dünyada var olma amaçlarının insan ihtiyaçları için kullanılmak olduğuna inanılmaktadır.

Felsefe tarihi incelendiğinde, karşılaşılan görüşlerin bu hipotezle örtüştüğü görülmektedir. Sözgelimi Aristo, hayvanların dil ve düşünme kapasitesi sahibi olmaması sebebiyle ahlak alanının dışında olduklarını savunmakta, Descartes hayvanların ruhları olmaması sebebiyle birer otomattan farkları olmadığını öne sürmekte, Kant ise hayvanların akıl yürütemiyor olmaları sebebiyle ahlaki fail olmadıklarını ve bu yüzden de hayvanlara karşı doğrudan ahlaki yükümlülüklerimiz olamayacağını iddia etmektedir. Locke ise hayvanların insanların tinsel astı olduğunu, insanların doğadaki diğer her şey gibi hayvanlar üzerinde de mülk edinebilme hakkı olduğunu öne sürmektedir (Francione, 2008).

Ölçeğin bu boyutunda yer alması öngörülen ifadelerle katılımcının insan üstünlüğüne dair bu mitlere dair tutumu ölçülmesi amaçlanmıştır. Soru havuzuna bu amaçla şu ifadeler eklenmiştir:

- * Hayvanların var olma sebebi insanlara hizmet etmektir.
- * İnsanların hayvanları keyfi sebeplerle öldürmesi yanlıştır. (ters)
- * Hayvanlara zarar verse de insanlar hoşlarına giden eylemleri gerçekleştirebilir.
- * İnsanlar hayvanları istedikleri gibi kullanabilirler.

- * İnsanların hayvanları satması ve satın alması kabul edilebilirdir.
- * Hayvanlara “yaşam hakkı” gibi haklar tanınması gerekir. (ters)
- * Hayvanlara “yaşama hakkı” gibi haklar tanınması toplumda karışıklık ve kaosa sebep olur.
- * İnsanların hayvanları yiyecek, giyecek gibi amaçlarla kullanması doğal düzenin bir sonucudur.

Bu cümlelerden ilk madde hayvanların tinsel olarak insanlardan daha düşük bir seviyede olduklarına dair inanca odaklanmakta, 2 ve 3 numaralı ifade hayvanların ahlak alanından dışlanmış olmasına dair yargının değerlendirilmesini talep etmekte, 4 ve 5 numaralı ifadeler hayvanların insan mülkü olma konumlarına dair kanıyı ölçmekte ve son olarak 6 ve 7 numaralı ifadeler insan ve hayvanların arasındaki hiyerarşik ilişkinin doğal düzenin bir parçası olduğuna ve tersi durumun kaos ve karışıklığa yol açacağına dair inancı ölçme amacını taşımaktadır.

3.2.2.1.2. Pratik Türcülük Boyutu

Pratik türcülük boyutunda yer alması öngörülen ifadelerle Hayvanlara Yönelik Tutumlar Ölçeği’nde olduğu gibi hayvanlara yönelik bir takım zarar verici eylemlere dair tutumları ölçmek amaçlanmaktadır. Daha önceki ölçeklerden farklı olarak bu ölçekte hayvanların yiyecek hammaddesi olarak kullanılması ve yiyecek kaynağı olarak kullanılmaları ayrı ayrı birer madde olarak yer almıştır. Bunların farklı maddeler olarak yer almalarının sebebi, hayvan bedenlerinin doğrudan yiyecek olarak kullanımı konusunda tutumlar ile süt, yumurta gibi şekillerde yiyecek kaynağı olarak kullanımına dair tutumlar arasında farklılık görülebileceği varsayımdır.

Önceki kısımlarda, *Hayvanlara Yönelik Tutumlar Ölçeği*'nde, gereklilik ile ahlaki doğruluk ayırımının sorulara verilen cevaplardan tam olarak ayrıştırılamaması eleştirilmişti. Bu sebeple bu ölçekte hayvanların yiyecek olarak kullanılmalarıyla ilgili soruların başına “Sadece keyif verdiği için” ifadesi eklenmiştir. Böylece katılımcı tek bir soruda hem eylemin gerekliliği hem de ahlaki değeri hakkında yorum yapmak durumunda bırakılmamaktadır.

Bu bölümde şu sorular yer almaktadır:

- * Bir alışkanlık hayvanlara zarar veriyor olsa bile bu alışkanlığı sürdürmekte sakınca yoktur.
- * Sadece keyif verdiği için hayvan eti yemekte etik bir problem yoktur.
- * Sadece keyif verdiği için hayvan sütü ve yumurtası tüketmekte etik bir problem yoktur.
- * Hayvan derisini giyim eşyası / aksesuar olarak kullanmakta etik olarak bir sakınca yoktur.
- * Hayvan yününi giyim eşyası / aksesuar olarak kullanmakta etik olarak yanlış değildir.
- * Hayvanlara zarar veriyor olsa bile hayvanlar üzerinde deneyler yapılabilir.
- * Sirklerde kullanmak üzere hayvanları eğitmekte etik olarak bir problem yoktur.

3.2.2.1.3.Korumacı Türçülük Boyutu

Bu ölçekte, daha önce düzenlenmiş olan ölçeklerde yer almayan, ancak hayvan etiği çalışmalarında “hayvan refahı düzenlemeleri” başlığı altında ayrıntılı bir biçimde ele alınan “korumacı türçülük” boyutunu da ölçmek amaçlanmaktadır.

Korumacı türçülük kavramı, Glick ve Fiske’nin (1996) geliştirmiş olduğu korumacı cinsiyetçilik kavramından yola çıkılarak geliştirilmiştir. Korumacı cinsiyetçilik, kadınlara yönelik açıkça düşmanca olan cinsiyetçilik biçiminden farklı olarak kadının korunması, sevilmesi ve yüceltilmesi olarak ifade edilen fakat temelinde kadınları daha aşağı gören önyargının sürdürülmesi olarak tanımlanabilir.

Bu durum hayvan etiğinde yer alan “hayvan refahı düzenlemeleri” kavramı ile yakınlık taşımaktadır. Daha önceki kısımlarda da değinildiği üzere ahlak felsefecisi Bentham (1789/1948), hayvanların insan olmaları ya da insan gibi akıl yürütemiyor ve konuşamıyor olmaları sebebiyle ahlak alanının dışında tutulmalarını eleştirmektedir ve hayvanların acıyı ve hazzı hissedebiliyor olmasının hayvanları ahlaki gözetim alanına dahil etmek için yeterli bir kriter olduğunu öne sürmektedir. Bununla birlikte, hayvanların ahlaki gözetime dâhil edilmesinin insanların hayvanları yiyecek veya giyecek kaynağı olarak kullanmasının önünde bir engel teşkil etmediğini, hayvanların az acı verecek şekillerde öldürebileceğini ve kullanabileceğini savunmaktadır. Konu üzerine soru havuzuna mevcut literatürden yararlanılarak korumacı türçülüğü ölçmesi öngörülen şu ifadeler eklenmiştir:

- * Hayvan haklarıyla ilgili problemler hayvancılığın endüstriyellesmesinden kaynaklanır.

- * İnek, tavuk gibi hayvanları önemseyen bir kişinin yapması gereken bu hayvanlardan gelen ürünleri yememek değil, iyi şartlarda yetiştirilmiş hayvanlardan gelen ürünleri seçmektir.
- * Hayvan deneylerindeki hayvan hakları ihlallerini önemseyen bir kişi bu deneylere karşı çıkmak yerine bu deneyleri düzenleyecek yasalar ve koruma önlemleri talep etmelidir.
- * Hayvanlara endüstriyel çiftliklere kıyasla iyi davranılan küçük hayvancılık işletmelerini ve aile çiftliklerini desteklemeliyiz.
- * Yiyecek amacıyla yetiştirilmiş inek, tavuk gibi hayvanlarla ilgili ahlaki olan eylem onları vakti gelince mümkün olan en acısız biçimde öldürmektir.
- * Et yemek süt ürünleri yemeye göre etik olarak daha kötüdür.
- * Kürk giymek, yün kazak giymeye göre etik olarak daha kötüdür.

3.2.2.1.4. Dildeki Türcülük Boyutu

Daha önce incelenen ölçeklerde yer almayan bir başka boyut ise türcülüğün dilde olan yansımasıdır. Dunayer'e (2003) göre hayvanları nesneleştiren ya da hayvanların daha aşağı varlıklar olduğunu ima eden türcü dil, sokak argosundan akademik jargona kadar dilin her alanına sızmış durumdadır. Önceki kısımlarda incelenen ölçeklerde türcülüğün dildeki boyutuna dair bir ölçüm yapılmamıştır.

Ölçeğin iki maddeden oluşan bu boyutunda kişinin hayvan isimlerinin hakaret amacıyla ya da aşağılayıcı biçimde kullanılmasına dair tutumları ölçülmektedir. Bu maddeler şu şekildedir:

- * Başkalarına kızdığımda kızgınlığımı ifade etmek için hayvanların isimlerini kullanmakta sakınca görmem
- * Hayvan isimlerini argo ya da küfür olarak kullanmak kabul edilebilir bir şeydir.

3.2.3. Caviola, Everett ve Faber'in Türcülük Ölçeği

Bu çalışma için hazırlanmış olan Türcülük Ölçeği Caviola, Everett ve Faber (2018) Türcülük Ölçeği ile beraber verilmiştir. Orijinal ölçeğin geçerlilik çalışması çevrimiçi bir formu dolduran 1108 ABDli katılımcı ile gerçekleştirilmiş, yapılan istatistiksel analizler sonucu ilk başta 27 madde olarak tasarlanan ölçek, 6 maddeye indirilmiştir. Ardından bu 6 maddelik liste 187 katılımcılık yeni bir örnekleme test edilmiş, maddeler arasında yüksek bir iç tutarlılık bulunmuştur ($\alpha = .81$). Altı maddelik ölçek bu çalışma için Türkçeye çevrilmiştir. (EK-4) Bu çalışmada maddeler Türkçeye çevrilerek kullanılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık değeri $\alpha = .79$ olarak hesaplanmış, bu güvenilirlik puanı göz önünde bulundurularak ölçeğin çevrilmiş halinin karşılaştırma için geçerli bir puan vereceği varsayılmıştır.

3.2.4. Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği

Pratto ve diğerleri (1994) tarafından geliştirilmiş olan ölçek 16 maddeden oluşmaktadır. 7 dereceli (1= kesinlikle katılmıyorum, 7= kesinlikle katılıyorum) Ölçeğin 2, 4, 7, 9, 10, 12, 14, 15 numaralı soruları ters kodlanmaktadır. Likert tipinde olan ölçeğin Türkçe uyarlaması, güvenilirlik ve geçerlik çalışması Karaçanta (2002) tarafından yapılmıştır (EK-5). Karaçanta (2002) tarafından yapılan çalışmada ölçeğin

iç tutarlılık değeri $\alpha=.85$ olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise bu değeri $\alpha=.90$ olarak hesaplanmıştır.

3.2.5. Temel Empati Ölçeği

Temel Empati Ölçeği Jolliffe ve Farrington (2006) tarafından geliştirilmiş, 20 maddelik bir ölçektir. Bu maddelerden 9 tanesi bilişsel empatiyi ölçerken, geri kalan 11 tanesi duygusal empatiyi ölçmektedir. 1, 6, 7,8,13, 18, 19 ve 20 numaralı maddeler ters kodlanmaktadır. Maddeler 5’li likert tipi derecelendirme (1= kesinlikle katılmıyorum, 5= kesinlikle katılıyorum) ile puanlandırılır. Ölçekten alınan puan, likert ölçeğindeki puanlandırmaların toplanması ile hesaplanır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması, güvenirlik ve geçerlik çalışması Topçu ve diğerleri (2010) tarafından yapılmıştır (EK-6).

3.2.6. Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzları

Formu

Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzları Formu (EK-7), bu çalışma için hazırlanmış olan, katılımcıdan kendisine en yakın bulduğu yaşam tarzını seçmesinin istendiği 9 seçenekli bir zorunlu seçim formudur.

Yukarıda da ele alınan literatürden yararlanılarak tırcılık ve hayvanlarla ilgili tutumlarla ilişkilendirilen yaşam tarzları olarak hepçil (tüm hayvansal ürünleri kullanan), bilinçli hepçil (sadece belli refah koşullarında üretilen hayvansal ürünleri

kullanan), vejetaryen (hayvan eti yemeyen), bilinçli vejetaryen (hayvan eti yemeyen, ancak diğer hayvansal ürünler için ürünlerin üretim koşullarına dikkat eden) ve vegan (mümkün mertebe her türlü hayvansal ürün kullanımından kaçınan) şeklinde beş temel kategorileri oluşturulmuştur. Bununla beraber, vejetaryen ve vegan seçenekleri için hayvanlarla doğrudan ilişkili olmayan sebeplerle bu yaşam tarzlarını benimseyen kişileri ayırt edebilmek amacıyla sağlık/çevre sebebiyle vegan ve sağlık/çevre sebebiyle vejetaryen olmak üzere 4 seçenek daha eklenmiştir, ancak bunlar hesaplama aşamasında “Diğer Vejetaryen” ve “Diğer Vegan” olarak tek bir kategoride değerlendirilmiştir. Son olarak değerlendirme aşamasında bu iki kategori arasında ayırım yapmaya yeterli olacak kadar kişiye ulaşamadığından “Bilinçli Vejetaryen” ve “Etik Vejetaryen” kategorileri birleştirilerek ele alınmıştır.

Bu formda kelimelerin anlamları bilinmeyebileceği, kafa karıştırıcı olabileceği ve anlamları hakkında farklı anlayışlar olabileceği öngörüldüğünden yaşam tarzlarının isimleri (hepçil, vejetaryen, vegan, bilinçli hepçil vs.) yer almamakta, yalnızca birer cümlelik tanımlar yer almaktadır.

3.3. Uygulama

Bu araştırmada ölçekler Google Formlar uygulamasında hazırlanmış, Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzları Formunda yer alan yaşam tarzlarından katılımcılara ulaşabilmek amacıyla kartopu örneklem modeli tercih edilmiş, çeşitli çevrimiçi forumlar vasıtasıyla form yaygınlaştırılmıştır. Çalışmada veri toplama süreci 27 Nisan 2019 – 10 Mayıs 2019 arası toplam iki hafta sürmüştür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde oluşturulan türcülük ölçeğinin geçerlilik çalışmasının bulgularına ve bu ölçekten alınan puanların hayvansal ürün tüketimi bağlamında yaşam tarzları ve demografik verilere dağılımına dair bilgilere yer verilmiştir.

4.1 Türcülük Ölçeğinin Boyutlara Ayrılması

Türcülük ölçeği hazırlanırken literatürden yararlanılarak dört alt boyut ön görülmüş, soru havuzu bu dört alt boyuttan yola çıkılarak oluşturulmuş, ardından bu alanda çalışan ve ölçme ve değerlendirme üzerine uzman olan kişilerden görüş alınarak bu maddelerden 24 tanesi katılımcılara sunulan ölçekte yer almıştır.

Maddelerin boyutlara öngörüldüğü gibi dağılıp dağılmadığını ölçmek için faktör analizi uygulanması gerekmektedir. Faktör analizi, birçok değişkenin tek bir madde altında toplanıp toplanmayacağını belirlemekte kullanılan bir dizi istatistiksel yöntemdir. Bu çalışmada SPSS 24'te yer alan Açıklayıcı Faktör Analizi yöntemi kullanılmıştır.

Açıklayıcı faktör analizinin uygulanabilmesi için ilk olarak madde-toplam puan korelasyonları incelenmelidir ve korelasyon değeri 0,2'nin altında kalan maddeler ölçekten çıkarılmalıdır. Bu ölçekte madde-toplam puan korelasyonları incelendiğinde iki madde bu ön şartı sağlayamamış ve ölçekten çıkarılmıştır. Çıkarılan bu maddelerin madde-toplam puan korelasyonu değerleri aşağıda verilmiştir.

Tablo III Madde-Toplam Madde korelasyonu 0,2'nin altında olduğu için çıkarılan maddeler

Madde	Korelasyon
Hayvanlara zarar verse de insanlar hoşlarına giden eylemleri gerçekleştirebilir..	0,182
Et yemek süt ürünleri yemeye göre etik olarak daha kötüdür.	0,098

Bu aşamanın ardından ölçeğin KMO ve Barlett değerlerine bakılması gerekmektedir. Kalan 22 madde değerlendirildiğinde KMO değeri .90'dır ve faktör analizine uygundur. Barlett değeri ise .000'dir ve $p < .001$ düzeyinde anlamlıdır.

Daha sonra varyans analizi yapılarak değerler kontrol edilmiştir. Bu aşamada, analizde ortak varyans tablosunda ekstraksiyon değeri .30 ve altı olan maddeler ölçekten çıkarılmaktadır. Bu amaçla maddelerin ortaklık değerleri kontrol edilmiş ve ekstraksiyon değeri 0,209 olan “Sirklerde kullanmak üzere hayvanları eğitmekte etik olarak bir problem yoktur” maddesinin gerekli şartı sağlamadığı tespit edilmiştir. Bu madde çıkarılarak yeniden varyans analizi yapıldığında ise tüm maddeler .30'un üzerinde değer almıştır.

Geri kalan 21 madde faktör analizine sokulmuştur. Doğru bir faktör analizinde döndürme öncesi matriste tüm maddelerin ilk bileşen ile .30 ve üzeri bir değerde örtüşmesi beklenmektedir. Bulgular incelendiğinde 2 ve 17 numaralı soruların bu şartla örtüşmediği tespit edilmiş, bu sorular ölçekten çıkarılmıştır. Bu maddeler çıkarılıp yeniden varyans analizi yapıldığında tüm maddelerin ilk bileşen ile .30 ve üzerinde örtüştüğü tespit edilmiştir.

Tablo IV İlk bileşenle örtüşme şartını sağlamayan maddeler

Madde	Değer
İnsanların hayvanları keyfi sebeplerle öldürmesi yanlıştır	0,182
Hayvan haklarıyla ilgili problemler hayvancılığın endüstriyellesmesinden kaynaklanır.	0,098

Kalan maddeler ile Temel Bileşen Analizine devam edilmiştir. Bu aşamada maddeler arasında ilişki olduğu göz önünde bulundurularak Kaiser Normalizasyonu ile Oblimin metodu kullanılmış, veriler korelasyon düzleminde değerlendirilmiştir. Yapılan analizde döndürme sonrası bazı maddelerin çift bileşene yüklendiği ve bu yüklemeler arasında .10'dan küçük bir fark bulunduğu tespit edilmiştir. Bu maddeler herhangi bir bileşenin ögesi olamayacağından çıkarılmıştır.

Tablo V İlk analizde birden fazla bileşene yüklenen maddeler

Madde	1	2	3	4
İnsanların hayvanları satması ve satın alması kabul edilebilirdir.	.492	.506		
Hayvanlara “yaşam hakkı” gibi haklar tanınması toplumda karışıklık ve kaosa sebep olur	.193	.381	.163	.454
Bir alışkanlık hayvanlara zarar veriyor olsa bile bu alışkanlığı sürdürmekte sakınca yoktur		.361	.195	.262

Ardından bu maddeler çıkarılarak yeniden varyans analizi yapılmıştır. Varyans analizinde “Hayvan yününü giyim eşyası / aksesuar olarak kullanmakta etik olarak bir

yanlış değildir “ maddesinin ortak varyans tablosundaki ekstraksiyon değerinin 0,245 ile .30’un altında kaldığı tespit edilmiştir ve bu madde çıkarılarak yeniden analiz yapılmıştır.

Bu madde çıkarımından sonra yeniden Temel Bileşen Analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu üçüncü temel bileşen analizinde herhangi bir maddenin .10 değerinin altında kalacak şekilde birden fazla bileşene yüklenmediği ve ölçeğin üç alt boyutu olduğu ortaya çıkmıştır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere pratik türcülük boyutunda olması beklenen 1. ve 2. boyutlara dağılmışlardır.

Analiz sonucunda 8 maddenin 1. boyuta, 5 maddenin 2. boyuta ve son olarak 2 maddenin ise 3. boyuta yerleştiği görülmektedir. Her ne kadar 1 numaralı madde hem 1. hem de 2. bileşende .30’dan daha fazla yüklenmiş olsa da, iki maddeye yüklenme miktarları arasında .10’dan daha yüksek bir fark bulunmaktadır. Bu sebeple bu madde ölçekten çıkarılmamış ve 1 numaralı bileşenin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Ölçek bu verilerden yola çıkılarak 15 madde halinde yeniden düzenlenmiştir. Öngörülerin aksine maddelerin dört yerine üç boyutta toplanması durumu Tartışma kısmında ele alınacaktır.

Tablo VI Maddelerin bileşenlere dağılımı

Madde	1	2	3
İnsanların hayvanları yiyecek, giyecek gibi amaçlarla kullanması doğal düzenin bir sonucudur	.546	.329	
Hayvanların var olma sebebi insanlara hizmet etmektir		.669	

Hayvanlara “yaşam hakkı” gibi haklar tanınması gerekir	.620
İnsanlar hayvanları istedikleri gibi kullanabilirler	.850
Sadece keyif verdiği için hayvan sütü ve yumurtası tüketmekte etik olarak bir sakınca yoktur	.733
Sadece keyif verdiği için hayvan eti yemekte etik bir problem yoktur	.600
Hayvanlara zarar veriyor olsa bile hayvanlar üzerinde deneyler yapılabilir	.588
Hayvan derisini giyim eşyası / aksesuar olarak kullanmak etik olarak yanlış değildir	.683
Hayvan isimlerini (eşek, öküz gibi) argo ya da küfür olarak kullanmak kabul edilebilir bir şeydir	.921
Başkalarına kızdığımda kızgınlığımı ifade etmek için hayvanların isimlerini kullanmakta sakınca görmem	.837
Yiyecek amacıyla yetiştirilmiş inek, tavuk gibi hayvanlarla ilgili ahlaki olan eylem onları vakti gelince mümkün olan en acısız biçimde öldürmektir	.807
Hayvanlara endüstriyel çiftliklere kıyasla iyi davranılan küçük hayvancılık işletmelerini ve aile çiftliklerini desteklemeliyiz	.883
Hayvan deneylerindeki hayvan hakları ihlallerini önemseyen bir kişi bu deneylere karşı çıkmak yerine bu deneyleri düzenleyecek yasalar ve koruma önlemleri talep etmelidir	.751
İnek, tavuk gibi hayvanları önemseyen bir kişinin yapması gereken bu hayvanlardan gelen ürünleri	.817

yememek değil, iyi şartlarda yetiştirilmiş hayvanlardan gelen ürünleri seçmektir	
Kürk giymek, yün kazak giymeye göre etik olarak daha kötüdür	.710
<i>Not: 0,30'un altında yer alan yüklemeler tabloda gösterilmemektedir.</i>	

4.2. Türcülük Ölçeğinin ve Alt Boyutların Güvenilirlik Analizi

15 madde olarak yeniden düzenlenen türcülük ölçeği, güvenilirliğinin ölçülmesi amacıyla iç tutarlılık analizine tabi tutulmuştur. Bu amaçla Cronbach's Alpha testi uygulanmıştır. Cronbach alpha değeri ölçeğin içerdiği maddelerin birbiriyle ne ölçüde tutarlı olduğunu gösteren bir değerdir, Bu değer 1 ile 0,80 arasında olduğunda ölçek çok güvenilir, 0,79 ile 0,60 arasında olduğunda ise oldukça güvenilir kabul edilmektedir (Kalaycı, 2008). Uygulanan testte geliştirilmiş olan türcülük ölçeğinin iç tutarlılık değeri $\alpha=.90$ olarak belirlenmiştir, bu bulguya göre ölçek yüksek güvenilirliğe sahiptir.

Ölçekte üç bileşen vardır. 8 maddeden oluşan ilk bileşen “Korumacı Türcülük Boyutu” olarak adlandırılmıştır. Bu alt boyutun iç tutarlılık değeri $\alpha=.90$ 'dır. 5 maddeden oluşan ikinci bileşen “İnsan Üstünlüğü Boyutu” olarak adlandırılmıştır ve bu boyutun iç tutarlılığı $\alpha=.73$ olarak hesaplanmıştır. Son olarak 2 maddeden oluşan “Dilde Türcülük” boyutu bulunmaktadır ve bu boyutun iç tutarlılığı $\alpha=.75$ olarak hesaplanmıştır. Korumacı türcülük boyutu yüksek iç güvenilirliğe sahipken, diğer iki boyut da oldukça güvenilir puan aralığında yer almaktadırlar.

4.3. Türcülük Ölçeğinin Diğer Ölçeklerle Korelasyonu

Araştırmanın hipotezlerinde türcülük ölçeğinin benzer bir çalışma olan ve yukarıda detaylı olarak ele alınan Caviola, Everett, Faber Türcülük Ölçeği ile korelasyon içerisinde olması öngörülmektedir. Bunun yanı sıra literatürde türcülükle bağlantılı olduğu öne sürülen sosyal baskınlık yönelimi ile türcülük ölçeğinin puanı arasında pozitif yönde korelasyon, öte yandan temel empati değeri ile türcülük puanı arasında ise ters korelasyon olacağı öngörülmüştür.

Bu hipotezleri test etmek amacıyla ilk olarak bu değişkenlerin arasındaki ilişkiyi tespit etmek üzere Pearson korelasyon testi uygulanmıştır.

Tablo VII Ölçekler arasında korelasyon değerleri

Ölçekler	1	2	3	4	5
1. Türcülük	-	,611**	,527**	-,077	-,053
2. Türcülük (Caviola vd)	,611**	-	,533**	-,213**	-,101
3. Sosyal Baskınlık	,527**	,533**	-	-,328**	-,279**
4. Bilişsel Empati	-,090	-,214**	-,311**	-	,503**
5. Duygusal Empati	-,053	-,101	-,279**	,503**	-

Not: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Tabloda da görüldüğü üzere iki türcülük ölçeği arasında anlamlı pozitif yönde korelasyon bulunmuştur. Yine her iki türcülük ölçeği ile ve sosyal baskınlık arasında da anlamlı pozitif yönde korelasyon tespit edilmiştir. Bu ölçeğin gerçekten ölçmek istediği değeri ölçmekte olduğunun göstergesi kabul edilmekte, elde edilen bu bulgu kapsam geçerliliği değeri olarak görülmektedir.

Öte yandan her ne kadar temel empati ile sosyal baskınlık arasında anlamlı ters korelasyon tespit edilmiş olsa da, yapılan analiz duygusal ve bilişsel empati puanlarının bu çalışmada geliştirilen ölçeğin verdiği türçülük puanı arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir. Bu bulgunun olası sebepleri tartışma bölümünde ele alınacaktır.

4.4. Türçülük Değerlerinin Demografik Verilere Göre Dağılımı

Oluşturulan 15 maddelik türçülük ölçeğinin yaş, cinsiyet ve eğitim durumu verilerine göre dağılımları incelenmiştir.

Yapılan tek yönlü ANOVA testinde türçülük ölçeğinden alınan puanlarının yaşa göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı bulgulanmıştır [$F(5,282)=2,882$, $p=0,17$; $p>0,05$]. Öte yandan türçülük ölçeğinden alınan puanların eğitim seviyesine göre anlamlı olarak farklılaştığı bulgulanmıştır [$F(5,287)=6,121$, $p=,000$; $p<0,05$]. Tukey Post-hoc analizi bu farkın üniversite öğrencileri ile üniversite ya da yüksek okul mezunları arasında ($p=.000$) ve üniversite öğrencileri ile yüksek lisans veya doktora mezunlar arasında ($p=.002$) anlamlı olduğunu göstermektedir.

Türçülük puanlarının cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde cinsiyetler arasında anlamlı fark bulunmuştur [$F(2,285)=5,656$, $p=,004$; $p<0,05$]. Öte yandan Tukey Post-Hoc analizi yapıldığında demografik formdaki açık uçlu cinsiyet sorusuna “Kadın” cevabı verenler ile “Erkek” cevabı verenler arasında türçülük puanları bakımından anlamlı bir fark görülmemektedir ($p=,613$). ANOVA verisindeki anlamlı

fark, bu iki cinsiyet kategorisi içinde konumlanmayan ve soruya non-binary, queer veya cinsiyetsiz yanıtı veren kişilerden kaynaklanmaktadır. Cinsiyetsiz/nonbinary/queer bireylerin türçülük ölçeğinden aldıkları puanlar, hem kadınlardan ($p=0,05$) hem de erkeklerden ($p=0,03$) anlamlı düzeyde farklıdır ve daha düşüktür. Öte yandan bu kategoride katılımcı sayısı düşük olduğundan, bu bulgunun daha geniş bir örnekleme de tekrarlanması gerekmektedir.

4.5. Türçülük Değerlerinin Hayvansal Ürün Tüketimi

Bağlamında Yaşam Tarzı Kategorilerine Göre Dağılımı

Oluşturulan 15 maddelik türçülük ölçeğinden alınan puanların Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzı formuna verilen cevaplara göre dağılımı incelenmiştir.

Bu amaçla gerçekleştirilen tek yönlü ANOVA testinde türçülük ölçeğinden alınan puanların Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzı biçimlerine göre anlamlı olarak farklılaştığı bulgulanmıştır [$F(5,282)=100,506$, $p=0,000$; $p<0,05$].

Tablo VIII Hayvansal ürün tüketimi bağlamında yaşam tarzlarına göre Türçülük puanının dağılımını göstermek için yapılan tek yönlü varyans analizinin sonuçları

	Yaşam Tarzları	N	X	SS	F	P
Türçülük Ölçeği	Hepçil	75	55,76	12,91	100,506	,000
	Bilinçli Etçil	94	50,44	12,22		
	Etik Vejetaryen	25	37,96	16,52		
	Diğer Vejetaryen	4	49,75	3,20		
	Etik Vegan	83	19,08	5,39		
	Diğer Vegan	7	36,00	15,29		
	Toplam	288	41,34	18,84		

Ardından gerçekleştirilen Tuskey Post-hoc analizinde hangi yaşam tarzları arasında anlamlı farklar olduğu incelenmiştir. Aşağıdaki tabloda hayvansal ürün tüketimi bağlamında yaşam tarzlarının türçülük ölçeğinden aldıkları puanların arasındaki farklar p değeri cinsinden verilmektedir

Tablo IX Türçülük Puanının Hayvansal ürün tüketimi bağlamında yaşam tarzlarına göre dağılımı, Post-hoc testi

Yaşam Tarzları	1	2	3	4	5	6
1. Hepçil	-	0,033*	,000**	,908	,000**	,000**
2. Bilinçli Hepçil	,033*	-	,000**	1,000	,000**	,017*
3. Etik Vejetaryen	,000**	,000**	-	,391	,000**	,999
4. Diğer Vejetaryen	,908	1,000	,391	-	,000**	,389
5. Etik Vegan	,000**	,000**	,000**	,000**	-	,003**
6. Diğer Vegan	,000**	,017*	,999	,389	,003**	-

Not: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Tabloda da görülebileceği gibi post-hoc analizde hepçil kategorisi türçülük ölçeğinde, sağlık veya çevre amacıyla hayvansal et yemeyen “diğer vejetaryen” kategorisi hariç tüm kategorilerden anlamlı bir fark oluşturacak düzeyde daha yüksek puan almaktadır. Öte yandan hepçil kategorisi ile bilinçli hepçil kategorisi arasındaki fark $p=0,033$ değeri ile anlamlı olmakla beraber daha düşük bir farklılıktır. Etik vegan kategorisi diğer tüm kategorilerle yüksek anlamlılık değeri ($p < 0,01$) ile farklılaşmaktadır. Diğer vejetaryen kategorisi ile etik vejetaryen kategorisi arasında anlamlı fark oluşmamıştır ($p=.391$). Öte yandan etik vegan kategorisi ile diğer vegan kategorisi arasında yüksek anlamlı fark ($p=.003$) bulunmaktadır. Diğer vegan

kategorisinin türcülük puanı ile etik vejetaryen ($p=.999$) ve diğer vejetaryen ($p=.389$) arasında da anlamlı fark bulunmamaktadır. Analiz sonuçları çalışmanın Hayvansal rn Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzları Formuyla ilgili tüm hipotezlerini doğrulamıştır. Bu aynı zamanda ölçeğin yapı geçerliliğine dair bir bulgu olarak değerlendirilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada hayvan etiğinde sıklıkla kullanılan ve hayvanlara yönelik önyargılı tutum ve ayrımcı davranışları kapsayan bir kavram olan türçülük ölçülebilir bir tutum olarak tanımlanmış ve bu tutumu ölçmek üzere bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçeğin son hali 15 maddeden ve üç alt boyuttan oluşmaktadır ve ölçeğin güvenilirliğine dair bir veri olan iç tutarlılık puanı $\alpha=.90$ 'dır; bu puan ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Oluşturulan türçülük ölçeği, Caviola ve diğerlerinin geliştirmiş olduğu türçülük ölçeği ile korelasyon içerisindedir. Bunun yanı sıra ölçülen konuyla ilgili yaşam tarzlarına bakıldığında ölçek tam olarak öngörülen sonuçları vermiştir. Hepçil kategorisi biri hariç tüm kategorilerden anlamlı derecede daha yüksek türçülük puanına sahipken, etik vegan kategorisi tüm diğer kategorilerle yüksek anlamlılıkta daha düşük türçülük puanlarına sahiptir. Elde edilen bu veriler hayvan etiği literatüründen de yola çıkılarak, ölçeğin, ölçmeyi amaçladığı değeri gerçekten ölçtüğüne dair veri olarak değerlendirilmiştir.

Türçülük ölçeğinin ölçtüğü değer Sosyal Baskınlık Yönelimi ölçeğinin ölçtüğü değer ile yüksek anlamlılıkta korelasyon içerisindedir. Sosyal Baskınlık Yönelimi, kişinin dünyayı hiyerarşik bir doğal düzene sahip bir yapı olarak algılaması ve gruplar arası güç farkını meşru görmesi ile ilgili bir puan sağlamaktadır. Bu veri, ilk bölümde ele alınan İnsan-Hayvan İlişkilerinde Sosyal Baskınlık Hipotezi ile uyum içerisindedir. Daha önce de ele alındığı üzere sosyal baskınlık yönelimi, insan grupları arası hiyerarşilerin meşrulaştırılmasının yanı sıra ırkçılık veya cinsiyetçilik gibi insanlar

arası önyargı ve ayrımcılık biçimleriyle ilişkilendirilen bir değerdir. Bu araştırmada elde edilen veri, hayvan etiği felsefesinde pek çok kez öne sürülen bir görüş olan türçülüğün diğer ayrımcılıklarla bu hususta benzer bir yapıya sahip olduğu görüşünü destekler niteliktedir.

Öte yandan türçülük ölçeğinin sonucunda ortaya çıkan değerlerin Temel Empati Ölçeği'nin iki boyutunun ortaya koyduğu değerlerle korelasyon içerisinde olmadığı görülmüştür. Temel Empati Ölçeği ile ölçülen empati kavramı “insanların başkalarının duygusal durumunu ve bağlamını anlamaları ve paylaşmaları” olarak tanımlanmaktadır (Jolliffe, Farrington, 2006). O halde empati ölçeğinin bilişsel ve duygusal boyutlarından yüksek puan alan kişilerin bir diğer kişinin yaşadığı acı, korku ya da sevinci anlayabilmesi ve paylaşabilmesi beklenmektedir.

Literatürde yapılan taramalarda bu ölçekten yüksek puan alan bir kişinin hayvanların içerisinde bulundukları acı verici bir durumla karşı karşıya kaldıklarında benzer bir şekilde bu durumu anlamaya ve paylaşmaya, bu ölçekten düşük puan alan bir kişiye nazaran daha eğilimli olacaklarına ya da tersi duruma dair bir bulguya rastlanılmamıştır. Bu araştırmada elde edilen bulgular, Türçülük puanının temel empati bileşenleri ile korelasyon içerisinde olmadığını gösterse de, bu insanlara yönelik yüksek empatinin hayvanlara yönelik empati ile korelasyon içerisinde olmadığını öne sürmek için yeterli değildir. Ölçek, türçülük ölçeğinden yüksek puan alan kişilerin bir hayvanla gerçekten karşı karşıya kaldığında hayvanın içinde bulunduğu durumu anlayabilme ve bu durumu paylaşabilme yetisi konusunda bir bilgi vermemektedir.

Öte yandan ırkçılık, iç grup-dış grup ilişkileri ve empati üzerine yapılan çalışmalarda, gizil ırkçı önyargılar ile başkalarının acısına ırksal olarak farklılaşan tepkiler verme davranışının farklılık gösterdiğine (Forgiarini, Gallucci, Maravita, 2011), dış grup olarak algılanan kişilerin acılarına yönelik tepkilerin nöral düzeyde farklılaştığına (Gutsell, Inzlicht, 2010), dair bulgular mevcuttur. Bunların yanı sıra, insanlar arası empati söz konusu olduğunda, bir kurban grubunun insandışılaştırılmasının bu grupla kurulan empati düzeyini azalttığı tespit edilmiştir (Čehajić, Brown, González, 2009). Literatürdeki bu bulgular, Bastian ve diğerlerinin (2011b) ilk bölümde ele alınmış olan ve insanlar tarafından tüketilen hayvanlar söz konusu olduğunda hayvanların zihinlerinin ve özellikle de acı hissedebilme yetilerinin inkâr edildiğini gösteren çalışmalarla birlikte ele alındığında, insanlara yönelik basit empati düzeyleri birbirine benzeyen kişilerin hayvanlara yönelik empati düzeylerinin farklılaşacak olması açıklanabilir hale gelmektedir. Bastian ve diğerlerinin söz edilen çalışmasının da dayandığı Türler Arası Önyargı Modeli'nin öne sürdüğü üzere, insanlar tarafından tüketilen hayvanlar bir zihne ya da duygulara sahip birer varlık olarak görülmemekte, dolayısıyla herhangi bir empati söz konusu olmamaktadır. Bu durum, bu çalışmada ölçülen türçülük olgusu ile ırkçılık gibi diğer önyargı ve ayrımcılık biçimlerinin işleyişi arasında benzerlik ya da paralellikler bulunduğu görüşünü desteklemektedir.

Öte yandan diğer insanlara yönelik empati, hayvanlara yönelik empati ve türçülük arasındaki ilişki üzerine daha net bir değerlendirme yapılabilmesi için, hayvanların zihinsizleştirilmesinin empati düzeylerine etkisini, hayvan kullanımını sürdüren ve sürdürmeyen kişiler arasında hayvanlara yönelik empati düzeyleri

arasındaki farklılıkları ve insanlar tarafından yiyecek, giyecek ve diğer amaçlarla kullanılan hayvanlar ile diğer hayvanlara yönelik empati düzeylerini araştıran başka çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Ölçek taslak aşamasındayken 4 alt boyuttan oluşacak şekilde tasarlanmış, fakat yapılan faktör analizinde ölçekteki maddelerin 3 bileşene yüklendikleri görülmüştür. Soru havuzunda “pratik türcülük” olarak öngörülen ve hayvan kullanım pratiklerini içeren maddelerden ölçeğin son halinde kalan maddeler 1 ve 2 numaraları bileşenlere yüklenmişlerdir. “Sadece keyif verdiği için hayvan eti yemekte etik bir problem yoktur” maddesi ile “Sadece keyif verdiği için hayvan sütü ve yumurtası tüketmekte etik bir sakınca yoktur” maddeleri “Korumacı Türcülük” boyutunu oluşturmaları öngörülen sorularla aynı bileşene yüklenmiştir. “Hayvan derisini kıyafet ve aksesuar olarak kullanmakta etik bir problem yoktur” sorusu ile “Hayvanlara acı verse de hayvanlar üzerinde bilimsel deneyler uygulanmalıdır” maddeleri ise soru havuzunda “İnsan Üstünlüğü” boyutunu oluşturacağı öngörülen maddelerle aynı bileşene yüklenmektedir. Öte yandan “İnsan Üstünlüğü” boyutuna yüklenmesi beklenen “Hayvanların kullanılması doğal düzenin sonucudur” ifadesini içeren madde ağırlıklı bir biçimde “Korumacı Türcülük” maddelerinin olduğu bileşene yüklenmiştir.

Söz konusu bu veriler katılımcıların hayvan kullanım pratiklerine dair ortaklaşan bir bakış açısı olmadığını ve bu pratikleri birbirinden farklı yerlere koyuyor olduklarını gösteriyor olabilir. Hayvanların gerek doğrudan bedenlerinin “et” olarak, gerekse beden çıktılarının süt ürünleri ve yumurta olarak tüketimini ifade eden maddelerle hayvan kullanımının doğal düzenin sonucu olduğunu ifade eden madde,

küçük çiftliklerin desteklenmesini, hayvanların daha iyi şartlarda yetiştirilmelerini ve acısız biçimde öldürölmelerini ifade eden maddelerle aynı bileşene yüklenmektedir.

İlk bölümde ele alınan “hayvan refahı” görüşü 1 numaralı bileşene yüklenen tüm ifadelerle örtüşmektedir. Hayvan refahı görüşüne göre hayvanları kullanmak doğal düzenin bir sonucudur. Bu görüşe göre, hayvanların etlerinin, sütlerinin ve yumurtalarının tüketilmesinin kendisinde ahlaki bir problem bulunmamaktadır, fakat büyük endüstriyel üretim tesisleri yerine küçük aile çiftlikleri tercih edilmeli, bedenlerinden yiyecek elde edilecek olan hayvanlar acısız biçimde öldürölmelidir. Sözelimi, hayvanların çiftliklerde mutlu bir şekilde yaşıyor olduklarına odaklanan hayvansal ürün reklamlarında sıklıkla doğallık vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bütün bu hususlar ele alındığında “Korumacı Türcölük” boyutu ilk başta öngörölmüş olduğundan daha kapsamlı ve güçlü bir alt boyut haline gelmiştir.

Hayvanlar üzerinde yapılan deneyler ve hayvan derisinin kıyafet olarak kullanımı ise, doğal düzenin parçası bir gereklilik olarak görölen hayvanların gıda olarak kullanımından farklı olarak insan üstünlüğünü ve hayvanların insanlara hizmet etmek için var olduğunu ifade eden maddelerle beraber gruplanmıştır. Özellikle hayvan deneyleri sıklıkla bu kullanıma odaklanan protestolar ve karşıt kampanyalarla gündeme getirilmiştir. Bunun sonucunda deneylerde hayvan kullanımına dair daha güçlü tutumlar oluşmuş olabilir. Deri kullanımı ise, et ve süt tüketiminden farklı olarak hayvanların gerekli olmayan, tamamen lüks amaçlı tüketilmesi olarak algılanmış olabilir. Hayvan kullanım biçimlerine dair olası farklı tutumların ve değerlendirme biçimlerinin anlaşılabilmesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Toplanan verilerle ilgili bir diğ er husus da, ölçekteki sorulara verilen cevaplar ile Hayvansal  r n Tüketimi Bağlamında Yaşam Tarzları Formunda beyan edilen davranışlar arasındaki çelişkidir. Örneğin  l ekteki “Sadece keyif verdiği için hayvan eti yemekte etik bir problem yoktur.” ifadesine 288 katılımcının 144’  “Kesinlikle katılmıyorum” cevabını vermiştir. Öte yandan yaşam tarzı formunda bu kişilerin 12’si “hepçil” kategorisini ifade eden seçeneği, 31’i ise “bilinçli hepçil” kategorisini ifade eden seçeneği seçmiştir. Bu durumda bu 43 katılımcı sadece keyif için hayvan eti yemekte kesinlikle etik bir problem olduğunu düşünmekte ancak gündelik hayatında bu davranışı sürdürmektedir. Benzer bir biçimde, sadece keyif için süt ürünleri ve yumurta tüketmekte etik bir problem olmadığını ifade eden maddeye “Kesinlikle Katılmıyorum” beyanını veren 123 kişiden 39’u yaşam tarzı formunda bu ürünleri tükettiği yönünde beyan vermiştir. Bu durumun en az üç açıklaması olabilir.

 lk olarak katılımcılar söz konusu ifadeye dair beyanda bulunurken *sosyal arzulanırlık etkisi* ismi verilen hataya d  m   olabilirler. *Sosyal arzulanırlık etkisi*, beyana dayalı veri toplanan çalışmalarda, özellikle konu hassas bir konu olduğunda ortaya çıkabilmektedir. Katılımcılar benliklerini korumak ya da diğerleri üzerinde bıraktıkları etkileri kontrol altında tutmak adına kendi tutumlarını beyan etmek yerine toplumsal olarak iyi olarak görüleceğine kanaat ettikleri bir beyanda bulunma eğiliminde olabilmektedir (Fisher, 1993). Buna göre, ihtimallerden biri katılımcıların gerçekte et yemekte etik bir problem olmadığını düşünmesi ancak bunu beyan etmenin kendilerini kötü göstereceğini düşünerek tam ters yönde bir cevaplandırma yapmış olmalarıdır.

Diğer bir açıklama, söz konusu katılımcıların “sadece keyif için” hayvan eti yemeyi yanlış bulması, öte yandan hayvan eti yemenin gerekliliğine inanıyor olmaları olabilir. Sorunun keyfi vurgulayarak sorulması tam da bu ayrımı yapma amacını taşımaktadır. Pek çok çalışmada tespit etmiş olduğu üzere, hayvan kullanımının sürdürülmesindeki en önemli meşrulaştırıcı mitlerden biri hayvan kullanımlarının gerekli olduğu mitidir (Hyers, 2006; Macleod, 2006; Peace, 2008; Piazza ve diğerleri, 2015).

Son olarak, bu veri bilişsel çelişki kuramı üzerinden yorumlanabilir. Bastian ve Loughnan’a (2016) göre kişi keyif için hayvan eti yemekte ahlaki bir problem görsen bile hem etin paketlenmesi, sunulması, adlandırılması gibi sebeplerle hem de sosyal olarak bu tüketime sürekli maruz kalıyor, gözlüyor ve buna katılıyor olmak gibi sebeplerle zamanla bu davranış üzerine düşünmekten vazgeçer. Öte yandan, bu durumda olan bir katılımcının “Kesinlikle katılmıyorum” gibi güçlü tutum beyan eden bir yanıtlama yapması bu kuram ile açıklanamamaktadır.

Bu maddeler arasındaki ilişkinin tam olarak anlaşılabilmesi için bu ölçeğe eşlik eden, katılımcılarla verdikleri yanıtlar hakkında derinlemesine görüşmelerin yapıldığı nitel bir çalışmanın gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- ADAMS, C.J.: 2007 “The war on compassion.” **The feminist care tradition in animal ethics**, 21-36.
- ADAMS, C.J.: 2013 **Etin cinsel politikası: feminist-vejeteryan eleştirel kuram.** çev Tezcan, G., Boyacıoğlu, M. E. İstanbul; Ayrıntı.
- AGNEW, R.: 1998 “The causes of animal abuse: A Social-Psychological Analysis.” **Theoretical Criminology**, 2 (2), 177-209, doi: 10.1177/1362480698002002003
- AKDEMİR, S.: 2016 “İlkokul Öğrencilerinde Hayvana Yönelik Kötü Davranış İle Saldırganlık Ve Empati Düzeyleri Arasındaki İlişki” (Yüksek Lisans Tezi , İstanbul Üniversitesi)
- ALLCORN, A.,
OGLETREE, S. M.: 2018 “Linked oppression: Connecting animal and gender attitudes.” **Feminism & Psychology**, DOI: 10.1177/0959353518759562 .
- ALLPORT, G. W.: 1988 **The Nature of Prejudice**, MA: Addison-Wesley

- AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION:1980 **Diagnostic and statistical manual of mental disorders (3rd ed.)**. Washington, DC: American Psychiatric Association.
- AMIOT, C.E., BASTIAN, B.: 2014 Toward a Psychology of Human–Animal Relations. **Psychological Bulletin**.
<http://dx.doi.org/10.1037/a0038147>
- AMIOT, C.E., SUKHANOVA, K., GREENAWAY, K.H., BASTIAN, B.: 2017 “Does Human–Animal Similarity Lower the Need to Affirm Humans’ Superiority Relative to Animals? A Social Psychological Viewpoint” **Anthrozoös**, 30:3, 499-516, doi: 10.1080/08927936.2017.1335117
- ASCIONE, F. R.: 1993 “Children Who are Cruel to Animals: A Review of Research and Implications for Developmental Psychopathology.” **Anthrozoös**, 6(4), 226–247.
doi:10.2752/089279393787002105
- BANDURA, A.:1999 “Moral disengagement and the perpetration of inhumanities.” **Personality and Social Psychology Review**, 3, 193–209.
doi:10.1037//0022-3514.76.2.258

- BAR-TAL, D.: 1989 "Delegitimization: The extreme case of stereotyping." In D. Bar-Tal, C. F. Grauman, A. Kruglanski, W. Stroebe (Eds.), **Stereotyping and prejudice: Changing conceptions** (s. 169–182). New York: Springer.
- BARKAN, R.,
AYAL, S., GINO, F.,
ARIELY, D.: 2012 "The pot calling the kettle black: Distancing response to ethical dissonance" **Journal of Experimental Psychology**, 141(4), 757-773
doi:10.1037/a0027588
- BASTIAN, B.,
LOUGHNAN, S.:
2016 "Resolving the Meat-Paradox: A Motivational Account of Morally Troublesome Behavior and Its Maintenance." **Personality and Social Psychology Review**, 21(3), 278–299.
doi:10.1177/1088868316647562
- BASTIAN, B.,
COSTELLO, K.,
LOUGHNAN, S.,
HODSON, G.: 2011A "When Closing the Human–Animal Divide Expands Moral Concern: The Importance of Framing." **Social Psychological and Personality Science**, 3(4), 421–429.
doi:10.1177/1948550611425106

- BASTIAN, B.,
COSTELLO, K.,
LOUGHNAN, S.,
HODSON, G.: 2012
“When closing the human-animal divide expands moral concern: The importance of framing.” **Social Psychological and Personality Science**, 3, 421–429.
doi:10.1177/1948550611425106
- BASTIAN, B.,
LOUGHNAN, S.,
HASLAM, N.,
RADKE, H.R.M.:
2011B
“Don’t Mind Meat? The Denial of Mind to Animals Used for Human Consumption.” **Personality and Social Psychology Bulletin**, 38(2), 247–256.
doi:10.1177/0146167211424291
- BEKOFF, M.: 1997
“Deep ethology, animal rights, and the great ape/animal project: Resisting speciesism and expanding the community of equals.” **Journal of Agricultural and environmental Ethics**, 10(3), 269-296.
- BENOKRAITIS,
N.V., FEAGIN, J.R.:
1995
Modern sexism: Blatant, subtle, and covert discrimination. Pearson
- BENTHAM, J.:
1789/1948
An Introduction to the principles of Morals and Legislation. New York: Hafer Press

- BILEWICZ, M.,
IMHOFF, R.,
DROGOSZ, M.: 2011
“The humanity of what we eat: Conceptions of human uniqueness among vegetarians and omnivores.” **European Journal of Social Psychology**, 41(2), 201-209.
- BILEWICZ, M.,
MICHALAK, J.,
KAMIŃSKA, O. K.:
2016
“Facing the edible. The effects of edibility information on the neural encoding of animal faces.” **Appetite**, 105, 542–548.
doi:10.1016/j.appet.2016.06.0147
- BURGHARDT,
G.M.: 1997
“Review of Cavalieri and Singer,” **Society and Animals** 5, 83–86.
- CAVALIERI, P.,
SINGER, P.:1996
The great ape project: Equality beyond humanity. Londra:Macmillan
- CAVIOLA, L.,
EVERETT, J. A.,
FABER, N.S.: 2018
“The moral standing of animals: Towards a psychology of speciesism.” **Journal of personality and social psychology**.
116(6):1011-1029. DOI: 10.1037/pspp0000182

ČEHAJIĆ, S.,
BROWN, R.,
GONZÁLEZ, R.:
2009
“What do I Care? Perceived Ingroup
Responsibility and Dehumanization as
Predictors of Empathy Felt for the Victim
Group”. **Group Processes & Intergroup
Relations**, 12(6), 715–729.

doi:10.1177/1368430209347727

COSTELLO, K.,
HODSON, G.: 2010
“Exploring the roots of dehumanization: The
role of animal-human similarity in promoting
immigrant humanization.” **Group Processes
and Intergroup Relations**, 13, 3–22.

doi:10.1177/1368430209347725

COSTELLO, K.,
HODSON, G.: 2011
“Social dominance-based threat reactions to
immigrants in need of assistance.” **European
Journal of Social Psychology**, 41, 220–231.

doi:10.1002/ejsp.769

COSTELLO, K.,
HODSON, G.: 2012
“Explaining dehumanization among children:
The interspecies model of prejudice.” **British
Journal of Social Psychology**, 53(1), 175-197.

doi: 10.1111/bjso.12016

COSTELLO, K.,
HODSON, G.: 2014
“Lay beliefs about the causes of and solutions to dehumanization and prejudice: do nonexperts recognize the role of human–animal relations?” **Journal of Applied Social Psychology**, 44(4), 278-288. doi: 10.1111/jasp.12221

ÇAĞLAR-AKOĞLU,
S.: 2014
“Ekolojik ikilemler ve hayvan hakları: Yetkecilik, sosyal baskınlık yönelimi ve değerler açısından bir inceleme” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi)

DHONT, K.,
HODSON, G.: 2014
“Why do right-wing adherents engage in more animal exploitation and meat consumption?” **Personality and Individual Differences**, 64, 12-17. doi: 10.1016/j.paid.2014.02.002

DHONT, K.,
HODSON, G.,
LEITE, A. C.: 2016
“Common ideological roots of speciesism and generalized ethnic prejudice: The social dominance human–animal relations model (SD-HARM).” **European Journal of Personality**, 30(6), 507-522. doi: 10.1002/per.2069

DHONT, K.,
HODSON, G.,
COSTELLO, K.,
MACINNIS, C.C.:
2014

“Social dominance orientation connects
prejudicial human–human and human–animal
relations.” **Personality and Individual
Differences**, 61-62, 105–108.
doi:10.1016/j.paid.2013.12.020

DESCARTES,
R.:1996

**Discourse on the Method and Meditations
on First Philosophy**. ed. David Weissman,.
New York:Yale University Press

DION, K. L.: 2002

“The social psychology of perceived prejudice
and discrimination.” **Canadian
Psychology/Psychologie canadienne**, 43(1),
1. doi: 10.1037/h0086899

DOWSETT, E.,
SEMMLER, C.,
BRAY, H.,
ANKENY, R.A.,
CHUR-HANSEN, A.:
2018

“Neutralising the meat paradox: Cognitive
dissonance, gender, and eating animals.”
Appetite, 123, 280-288. doi:
10.1016/j.appet.2018.01.005

DUNAYER, J.: 2003

“English and speciesism.” **English Today**,
19(01). doi:10.1017/s0266078403001093

- EPLEY, N., WAYTZ, A., AKALIS, S., CACIOPPO, J.T.: 2008 “When we need a human: Motivational determinants of anthropomorphism.” **Social cognition**, 26(2), 143-155. doi: 10.1521/soco.2008.26.2.143
- ERGIN-ZENGİN, S.: 2018 “İnsan-Hayvan İktidar İlişkisinin Söyleme Yansıması: Bir Agrosanayi Örneği.” **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 34(2).
- FESTINGER, L.: 1957 **A theory of cognitive dissonance**. Stanford University Press
- FISHER, R.J.: 1993 “Social desirability bias and the validity of indirect questioning.” **Journal of consumer research**, 20(2), 303-315. doi: 10.1086/209351
- FORGIARINI, M., GALLUCCI, M., MARAVITA, A.: 2011 “Racism and the empathy for pain on our skin.” **Frontiers in psychology**, 2, 108. doi: 10.3389/fpsyg.2011.00108
- FRANCIONE, G.L.: 2006 “Taking sentence seriously”. **Journal of Animal Law & Ethics**, 1, 1.

- FRANCIONE, G. L.,: **Hayvan haklarına giriş: çocuğunuz mu**
2008 **köpeğiniz mi?**, çev Akman, R., Gen, E.,
İstanbul:İletişim.
- FRANCIONE, G.L.: “Animal Welfare, Happy Meat, and Veganism
2012 as the Moral Baseline”. **The Philosophy of**
Food, 39, 169.
- FRANCIONE, G.L. “Animal Welfare Regulation, “Happy
2013 Exploitation,” and Speciesism”, **Animals**
Rights Abolitionist Approach (Web Sitesi)
<https://www.abolitionistapproach.com/animal-welfare-regulation-happy-exploitation-and-speciesism/> (Erişim tarihi: 10.04.2019)
- FRANCIONE, G.L., **Animal rights: the abolitionist approach.**
CHARLTON, A.: Exempla Press.
2015
- GLICK, P., FISKE, “The ambivalent sexism inventory:
S.T.: 1996 Differentiating hostile and benevolent sexism.”
Journal of personality and social
psychology, 70(3), 491.

- GOFF, P.A., "Not yet human: Implicit knowledge, historical
EBERHARDT, J.L., dehumanization, and contemporary
WILLIAMS, M. J., consequences." **Journal of Personality and**
JACKSON, M.C.: **Social Psychology**, 94, 292–306.
2008 doi:10.1037/0022-3514.94.2.292
- GRAY, K., KNOBE, "More than a body: Mind perception and the
J., SHESKIN, M., nature of objectification." **Journal of**
BLOOM, P., **personality and social psychology**, 101(6),
BARRETT, L.F.: 1207. doi: 10.1037/a0025883
2011
- GRAY, K., YOUNG, "Mind Perception Is the Essence of Morality."
L., WAYTZ, A.: **Psychological Inquiry**, 23(2), 101–124.
2012 doi:10.1080/1047840x.2012.651387
- GUTSELL, J. N., "Empathy constrained: Prejudice predicts
INZLICHT, M.: 2010 reduced mental simulation of actions during
observation of outgroups." **Journal of**
experimental social psychology, 46(5), 841-
845. doi: 10.1016/j.jesp.2010.03.011

- HARMON-JONES, E., HARMON-JONES, C.:2002 “Testing the actionbased model of cognitive dissonance: The effect of action orientation on postdecisional attitudes.” **Personality and Social Psychology Bulletin**, 28, 711-723.
- HASLAM, N.: 2006 “Dehumanization: An integrative review.” **Personality and Social Psychology Review**, 10, 252–264.
doi:10.1207/s15327957pspr1003_4
- HERZOG, H., GRAYSON, S., MCCORD, D.: 2015 “Brief measures of the animal attitude scale.” **Anthrozoös**, 28(1), 145-152.
doi: 10.2752/089279315X14129350721894
- HERZOG, H.A., BETCHART, N.S, PITTMAN, R.: 1991 “Gender, sex role identity and attitudes toward animals.” **Anthrozoos**, 4,184-191.
doi: 10.2752/089279391787057170
- HILTON, J.L., VON HIPPEL, W.: 1996 “Stereotypes.” **Annual review of psychology**, 47(1), 237-271.
- HOGG, M.A., VAUGHAN G.M., 2014 **Sosyal Psikoloji Yedinci Edisyon**, çev. Yıldız, İ., Gelmez, A., İstanbul:Ütopya Yayınevi

- HORTA, O., 2009 “What is Speciesism?”, **Journal of Agricultural and Environmental Ethics**, 23(3), 243–266.
doi:10.1007/s10806-009-9205-2
- HYERS, L., 2006 “Myths used to legitimize the exploitation of animals: An application of Social Dominance Theory.” **Anthrozoös**, 19:3, 194-210 doi:10.2752/089279306785415538
- JANSSEN, M.,
BUSCH, C.,
RÖDIGER, M.,
HAMM, U., 2016 “Motives of consumers following a vegan diet and their attitudes towards animal agriculture.” **Appetite**, 105, 643-651.
doi: 10.1016/j.appet.2016.06.039
- JOLLIFFE, D.,
FARRINGTON, D.P.: 2004 “Empathy and offending: A systematic review and meta-analysis.” **Aggression and Violent Behavior**, 9, 441-476.
doi:10.1016/j.avb.2003.03.001
- JOLLIFFE, D.,
FARRINGTON, D. P.: 2006 “Development and validation of the Basic Empathy Scale.” **Journal of Adolescence**, 29(4), 589–611.
doi:10.1016/j.adolescence.2005.08.010

- JOY, M.:2011 **Why we love dogs, eat pigs and wear cows: An introduction to carnism.** San Francisco, CA: Conari Press.
- KALAYCI, S.: 2008 **SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri.** Ankara:Asil Yayıncılık
- KARAÇANTA, H.: 2002 “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Baskınlık Yönelimi ve Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması.” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi)
- KARAKAYA, F., ARSLAN, O.: 2016 “Öğrencilerin hayvan deneylerine yönelik etik yaklaşımları: 9. Sınıf örneği.” **Turkish Journal of Education**, 5(4), 208-223.
doi: 10.19128/turje.267916
- KUNST, J.R., HOHLE, S.M.: 2016 “Meat eaters by dissociation: How we present, prepare and talk about meat increases willingness to eat meat by reducing empathy and disgust.” **Appetite**, 105, 758–774.
doi:10.1016/j.appet.2016.07.009

- LOUGHNAN, S.,
BASTIAN, B.,
HASLAM, N.: 2014
“The Psychology of Eating Animals.” **Current Directions in Psychological Science**, 23(2), 104–108. doi:10.1177/0963721414525781
- LOUGHNAN, S.,
HASLAM, N.,
BASTIAN, B.: 2010
“The role of meat consumption in the denial of moral status and mind to meat animals.” **Appetite**, 55(1), 156–159. doi:10.1016/j.appet.2010.05.043
- MACINNIS, C.C.,
HODSON, G.: 2015
“It ain’t easy eating greens: Evidence of bias toward vegetarians and vegans from both source and target.” **Group Processes & Intergroup Relations**, 20(6), 721–744. doi:10.1177/1368430215618253
- MAŁECKI, W.,
PAWŁOWSKI, B.,
CIEŃSKI, M.,
SOROKOWSKI, P.: 2018
“Can fiction make us kinder to other species? The impact of fiction on pro-animal attitudes and behavior.” **Poetics**, 66, 54–63. doi: 10.1016/j.poetic.2018.02.004

MONTEIRO, C.A.,
PFEILER, T.M.,
PATTERSON, M.D.,
MILBURN, M.A.:
2017

“The Carnism Inventory: Measuring the
ideology of eating animals.” **Appetite**, 113,
51–62. doi:10.1016/j.appet.2017.02.011

NIBERT, D.: 2013

**Animal oppression and human violence:
Domesecration, capitalism, and global
conflict.** Columbia University Press

OPOTOW, S.: 1990

“Moral exclusion and injustice. An
introduction.” **Journal of Social Issues**, 46, 1–
20. doi:10.1111/j.1540-4560.1990.tb00268.x

OPOTOW, S.: 1993

“Animals and the scope of justice.” **Journal of
Social Issues**, 49, 71–85. doi:10.1111/j.1540-
4560.1993.tb00909.x

- ÖZKUL, T.,
SARIBAŞ, T.,
UZABACI, E.,
YÜKSEL, E.: 2013
- “Türk Toplumunun Hayvan Hakları Kavramına Yaklaşımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: II. Hayvan Sevgisi, Hayvanları Tanımlama, Hayvan Sahipliği ve Beslenme Alışkanlıklarına Yönelik Tutum Analizi.” **Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, 365-369.
doi: 10.9775/kvfd.2012.7432
- PATTERSON, C.:
2002
- Eternal Treblinka: Our treatment of animals and the holocaust.** New York: Lantern Books.
- PIAZZA, J., RUBY, M.B., LOUGHNAN, S., LUONG, M., KULIK, J., WATKINS, H.M., SEIGERMAN, M.:2015
- “Rationalizing meat consumption. The 4Ns.” **Appetite**, 91, 114-128.
doi:10.1016/j.appet.2015.04.011

- PRATTO, F.,
SIDANIUS, J.,
LEVIN, S.: 2006
“Social dominance theory and the dynamics of
intergroup relations: Taking stock and looking
forward.” **European Review of Social
Psychology**, 17:1, 271-320,
doi: 10.1080/10463280601055772
- PRATTO, F.,
SIDANIUS, J.,
STALLWORTH,
L.M., MALLE, B.F.:
1994
“Social dominance orientation: A personality
variable predicting social and political
attitudes.” **Journal of personality and social
psychology**, 67(4), 741.
- ROTHGERBER, H.:
2014
“Efforts to overcome vegetarian-induced
dissonance among meat eaters.” **Appetite**, 79,
32–41. doi:10.1016/j.appet.2014.04.003
- ROTHGERBER, H:
2015
“Underlying differences between conscientious
omnivores and vegetarians in the evaluation of
meat and animals.” **Appetite**, 87, 251–258.
doi:10.1016/j.appet.2014.12.206

- ROZIN, P.,
MARKWITH, M.,
STOESS, C.: 1997
“Moralization and Becoming a Vegetarian:
The Transformation of Preferences Into Values
and the Recruitment of Disgust.”
Psychological Science, 8(2), 67–73.
doi:10.1111/j.1467-9280.1997.tb00685.x
- RYDER, R. D.: 2004
“Speciesism revisited. ” **Think**, 2(06), 83–92.
doi:10.1017/s1477175600002840
- SAKALLI-
UĞURLU, N.: 2002
“Çelişik duygulu cinsiyetçilik ölçeği: Geçerlik
ve güvenilirlik çalışması.” **Türk psikoloji
dergisi**, 17(49), 47-58.
- SINGER, P.: 2005
Hayvan Özgürleşmesi, çev. Doğan, H.,
İstanbul; Ayrıntı.
- SINGER, P.: 2015
Pratik etik., çev. Çatlı, N., İstanbul: İthaki.
- STANESCU, V.:
2014
“Crocodile Tears, Compassionate Carnivores
and the Marketing of 'Happy Meat'.”
**Thinking the Unthinkable: New Readings in
Critical Animal Studies** içinde, editör John
Sorenson s. 216-233. Toronto: Canadian
Scholars Press

- SUNA-TURAL, K.:
2018 “Veganlar ne ister? Veganların seyahat deneyimlerinden hareketle seyahat acentaları ve turist rehberleri için bir yol haritası önerisi” (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi)
- TAM, T.,
HEWSTONE, M.,
KENWORTHY, J.
B., CAIRNS, E.,
MARINETTI, C.,
GEDDES, L.,
PARKINSON,
B.:2008 “Postconflict Reconciliation: Intergroup Forgiveness and Implicit Biases in Northern Ireland.” **Journal of Social Issues**, 64(2), 303–320. doi:10.1111/j.1540-4560.2008.00563.x
- TIAN, Q., HILTON,
D., BECKER, M.:
2016 “Confronting the meat paradox in different cultural contexts: Reactions among Chinese and French participants.” **Appetite**, 96, 187–194. doi:10.1016/j.appet.2015.09.009

TOPÇU, Ç., BAKER,
Ö. E., AYDIN, Y. Ç.:
2016

“Temel empati ölçeği Türkçe uyarlaması:
geçerlik ve güvenirlik çalışması.” **Türk
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**,
4(34).

WHITLEY JR, B. E.,
KITE, M.E.: 2016

**Psychology of prejudice and
discrimination.** Routledge.

YERLIKAYA H.,
OZEN A., YASAR
A., ARMUTAK A.,
OZTURK R.,
BAYRAK S.,
GEZMAN A.,
SEKER I.: 2004

“A survey of attitudes of Turkish veterinary
students and educators about animal use in
research .” **Veterinari Medicina**, 49: 413-
420. doi:10.17221/5731-VETMED

YILMAZ, A. B.:
2018

“Yeni medya ve toplumsal hareketler: Vegan
hareketi üzerine bir inceleme” (Yüksek
Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi).

YIĞIT, A., SINMEZ,

Ç. Ç., ASLIM, G.:

2015

“Türkiye’de deney hayvanı kullanmaya

yetkili kişilerin hayvan kullanımına yönelik

tutumları.” *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik*

Fakültesi Dergisi, 21(6), 885-892.

doi: 10.9775/kvfd.2015.13807

EK-1: Demografik Form

Demografik sorular

Cinsiyetiniz

Yaşınız

Eğitim seviyeniz nedir?

- ☐ Okur-Yazar ()
- ☐ İlkokul/Ortaokul Mezunu ()
- ☐ Lise Mezunu ()
- ☐ Yüksekokul Mezunu ()
- ☐ Üniversite Öğrencisi ()
- ☐ Üniversite Mezunu ()
- ☐ Lisansüstü Öğrencisi ()
- ☐ Lisansüstü Mezunu ()

EK – 2: Türcülük Ölçeği (24 Maddelik deneme formu)

1. Bir alışkanlık hayvanlara zarar veriyor olsa bile bu alışkanlığı sürdürmekte sakınca yoktur.
2. Hayvan yününi giyim eşyası / aksesuar olarak kullanmakta etik olarak bir yanlış değildir.
3. Hayvan haklarıyla ilgili problemler hayvancılığın endüstriyellesmesinden kaynaklanır.
4. Sirklerde kullanmak üzere hayvanları eğitmekte etik olarak bir problem yoktur.
5. Sadece keyif verdiği için hayvan sütü ve yumurtası tüketmekte etik bir problem yoktur.
6. İnsanların hayvanları keyfi sebeplerle öldürmesi yanlıştır
7. Et yemek süt ürünleri yemeye göre etik olarak daha kötüdür.
8. Hayvanlara zarar verse de insanlar hoşlarına giden eylemleri gerçekleştirebilir.
9. Sadece keyif verdiği için hayvan eti yemekte etik bir problem yoktur.
10. Yiyecek amacıyla yetiştirilmiş inek, tavuk gibi hayvanlarla ilgili ahlaki olan eylem onları vakti gelince mümkün olan en acısız biçimde öldürmektir.
11. Hayvanlara zarar veriyor olsa bile hayvanlar üzerinde deneyler yapılabilir.
12. İnsanların hayvanları yiyecek, giyecek gibi amaçlarla kullanması doğal düzenin bir sonucudur.
13. Hayvanlara endüstriyel çiftliklere kıyasla iyi davranılan küçük hayvancılık işletmelerini ve aile çiftliklerini desteklemeliyiz.
14. Hayvanların var olma sebebi insanlara hizmet etmektir.
15. Hayvan isimlerini (eşek, öküz gibi) argo ya da küfür olarak kullanmak kabul edilebilir bir şeydir.
16. Hayvan deneylerindeki hayvan hakları ihlallerini önemseyen bir kişi bu deneylere karşı çıkmak yerine bu deneyleri düzenleyecek yasalar ve koruma önlemleri talep etmelidir.

17. Hayvanlara "yaşam hakkı" gibi haklar tanınması gerekir
18. Başkalarına kızdığımda kızgınlığımı ifade etmek için hayvanların isimlerini kullanmakta sakınca görmem
19. İnek, tavuk gibi hayvanları önemseyen bir kişinin yapması gereken bu hayvanlardan gelen ürünleri yememek değil, iyi şartlarda yetiştirilmiş hayvanlardan gelen ürünleri seçmektir.
20. Hayvan derisini giyim eşyası / aksesuar olarak kullanmakta etik olarak bir sakınca yoktur.
21. İnsanların hayvanları satması ve satın alması kabul edilebilirdir.
22. İnsanlar hayvanları istedikleri gibi kullanabilirler.
23. Kürk giymek, yün kazak giymeye göre etik olarak daha kötüdür.
24. Hayvanlara “yaşama hakkı” gibi haklar tanınması toplumda karışıklık ve kaosa sebep olur.

EK – 3: Türcülük Ölçeği (15 maddelik son hali)

1. Sadece keyif verdiği için hayvan sütü ve yumurtası tüketmekte etik bir problem yoktur.
2. Sadece keyif verdiği için hayvan eti yemekte etik bir problem yoktur.
3. Yiyecek amacıyla yetiştirilmiş inek, tavuk gibi hayvanlarla ilgili ahlaki olan eylem onları vakti gelince mümkün olan en acısız biçimde öldürmektir.
4. Hayvanlara zarar veriyor olsa bile hayvanlar üzerinde deneyler yapılabilir.
5. İnsanların hayvanları yiyecek, giyecek gibi amaçlarla kullanması doğal düzenin bir sonucudur.
6. Hayvanlara endüstriyel çiftliklere kıyasla iyi davranılan küçük hayvancılık işletmelerini ve aile çiftliklerini desteklemeliyiz.
7. Hayvanların var olma sebebi insanlara hizmet etmektir.
8. Hayvan isimlerini (eşek, öküz gibi) argo ya da küfür olarak kullanmak kabul edilebilir bir şeydir.
9. Hayvan deneylerindeki hayvan hakları ihlallerini önemseyen bir kişi bu deneylere karşı çıkmak yerine bu deneyleri düzenleyecek yasalar ve koruma önlemleri talep etmelidir.
10. Hayvanlara "yaşam hakkı" gibi haklar tanınması gerekir (Ters puanlanan madde)
11. Başkalarına kızdığında kızgınlığımı ifade etmek için hayvanların isimlerini kullanmakta sakınca görmem
12. İnek, tavuk gibi hayvanları önemseyen bir kişinin yapması gereken bu hayvanlardan gelen ürünleri yememek değil, iyi şartlarda yetiştirilmiş hayvanlardan gelen ürünleri seçmektir.
13. Hayvan derisini giyim eşyası / aksesuar olarak kullanmakta etik olarak bir sakınca yoktur.
14. İnsanlar hayvanları istedikleri gibi kullanabilirler.
15. Kürk giymek, yün kazak giymeye göre etik olarak daha kötüdür.

EK – 4: Caviola, Everett ve Faber’in Türcülük Ölçeği

1. Hayvanlar, ahlaki açıdan insanlardan daha az önem taşırlar.
2. İnsanların hayvanları istedikleri şekilde kullanmaya hakları vardır.
3. Hayvanların, insanları eğlendirmek amacıyla sirklerde tutulmaları ahlaken kabul edilebilir
4. Hayvanların birer eşya gibi alınıp satılabilmeleri ahlaken kabul edilebilir.
5. Şempanzeler yaşama hakkı ya da işkence görmeme hakkı gibi temel insan haklarına sahip olabilmelidir. (ters puanlanan madde)
6. İnsanların üzerinde gerçekleştirmeyeceğimiz tıbbi deneyleri hayvanlar üzerinde gerçekleştirmek ahlaken kabul edilebilir.

EK – 5: Sosyal Baskınlık Yönelimi Ölçeği

Aşağıda, toplumda bulunabilecek her türlü gruba (dini, siyasi etnik vb.) yönelik bazı ifadeler verilmiştir. Bu ifadelerin doğru veya yanlış cevabı yoktur. Lütfen, her bir ifadeye katılma düzeyinizi her cümlenin yanında verilen 1’den 7’ye kadar derecelendirilmiş ölçek üzerinde daire içine alarak belirtiniz. Lütfen ölçekte bulunan tüm ifadeleri değerlendiriniz.

1. Siz ne dersanız deyin, bazı gruplar diğerlerinden daha değerlidir.
2. Bütün gruplara yaşamda eşit şans verilmelidir.
3. Üstün gruplar daha alt düzeyden gruplara egemen olmalıdır.
4. Hiç bir grup toplumda baskın olmamalıdır.
5. Eğer belirli gruplar yerlerinde dursalardı daha az sorunumuz olurdu.
6. Belirli grupların en üstte, diğer grupların en altta olması belki iyi bir şeydir.
7. Sosyal eşitlik toplumsal hedefimiz olmalıdır.
8. Bazen diğer gruplar oldukları yerde tutulmalıdırlar.
9. Eğer bütün gruplar eşit olabilseydi iyi olurdu.
10. Grupların eşitliği idealimiz olmalıdır.
11. Grubunuzun istediğini elde edebilmesi için bazen diğer gruplara karşı güç kullanmak gereklidir.
12. Farklı grupların koşullarını eşitlemek için elimizden geleni yapmalıyız.
13. Düşük statülü gruplar yerlerinde kalmalıdırlar.
14. Farklı gruplara eşit davransaydık, şimdi daha az sorunumuz olurdu.
15. Gelirleri daha eşit hale getirmek için elimizden geleni yapmalıyız.
16. Yaşamda ilerlemek için bazen başka grupları çiğneyip geçmek gereklidir.

EK – 6: Temel Empati Ölçeği

Aşağıda size uyan ve uymayan özellikler sıralanmıştır. Lütfen her maddeye NE ÖLÇÜDE KATILIP KATILMADIĞINIZI uygun kutuyu işaretleyerek belirtiniz. Lütfen cevap verirken olabildiğince dürüst olunuz

1. Arkadaşımanın duyguları beni pek etkilemez.
2. Üzgün olan bir arkadaşımınla vakit geçirdikten sonra genellikle üzgün hissederim.
3. Arkadaşımanın başarılı olduğunda onun ne kadar mutlu olduğunu anlayabilirim.
4. İyi bir korku filmindeki karakterleri izleyince korkarım.
5. Başkalarının duygularından hemen etkilenirim.
6. Arkadaşımanın korktuğunu anlamakta güçlük çekerim.
7. Başka insanları ağlarken gördüğümde üzülmem.
8. Başka insanların ne hissettikleri beni çok fazla ilgilendirmez.
9. Birisi kendini kötü hissettiğinde onun neler hissettiğini genellikle anlayabilirim
10. Arkadaşımanın korktuğunu genellikle anlarım.
11. Televizyonda ya da filmlerde üzüntülü bir şeyler izlerken çoğunlukla ben de üzülürüm.
12. İnsanların ne hissettiğini çoğunlukla onlar bana söylemeden anlayabilirim.
13. Kızgın birini görmek hislerimi etkilemez.
14. İnsanların neşeli olduğunu genellikle anlarım
15. Bir şeylerden korkmuş arkadaşlarımla birlikteyken ben de korkarım.
16. Arkadaşımanın kızgın olduğunu genellikle hemen fark ederim.
17. Arkadaşımanın hissettiklerine çoğunlukla kendimi kaptırırım.
18. Arkadaşımanın mutsuzluğu bana hiçbir şey hissettirmez
19. Arkadaşımanın hissettiklerinin genellikle farkında değilimdir.
20. Arkadaşımanın mutlu oldukları anları anlamakta zorlanırım.

EK –7: Hayvansal Ürün Tüketimi Bağlamında Yaşam

Tarzları Formu

Aşağıdaki seçeneklerden birini seçmeniz gerekseydi hangi seçeneğin sizi en iyi tanımlayan seçenek olduğunu düşünürdünüz (lütfen seçim yapmadan önce tüm seçenekleri okuyunuz):

- ☐ Hayvan eti ve diğer hayvansal ürünleri tüketirim.
- ☐ Hayvan eti ve diğer hayvansal ürünleri tüketmekteyim ancak ürünleri seçerken hayvanların yaşadığı koşullara ve kesilme biçimlerine dikkat ederim.
- ☐ Ahlaki/etik sebeplerle hayvan eti tüketmemekteyim, ancak diğer hayvansal ürünleri tüketmekteyim.
- ☐ Çevresel sebeplerle hayvan eti tüketmemekteyim, ancak diğer hayvansal ürünleri tüketmekteyim.
- ☐ Kendi sağlığımla ilgili sebeplerle hayvan eti tüketmemekteyim, ancak diğer hayvansal ürünleri tüketmekteyim.
- ☐ Hayvan eti tüketmemekteyim ve tükettiğim diğer hayvansal ürünleri seçerken hayvanların yaşadığı koşullara dikkat ederim.
- ☐ Ahlaki/etik sebeplerle hayvan eti ve diğer hayvansal ürünleri tüketmemekteyim.
- ☐ Çevresel sebeplerle hayvan eti ve diğer hayvansal ürünleri tüketmemekteyim.
- ☐ Kendi sağlığımla ilgili sebeplerle hayvan eti ve diğer hayvansal ürünleri tüketmemekteyim

EK – 8: Hayvanlara Yönelik Tutumlar Ölçeği

1. Bir spor olarak yaban hayvanları öldürmek ahlaken yanlışır.
2. Hayvanları tıbbi araştırmalarda kullanmanın yanlış bir tarafı olduğunu düşünmüyorum
3. Horoz dövüştürenler için hapis cezası da dâhil olmak üzere çok sert yasal yaptırımlar olmalıdır.
4. Minkler ve rakunlar gibi aban hayvanları tuzağa düşürölerek derilerinden kürk mantolar yapılmamalıdır.
5. Yaban hayvanları yiyecek için avlamakta ahlaki bir yanlışlık yoktur.
6. Bana göre et elde etmek için hayvan üretilmesine karşı çıkanlar fazla hassaslar.
7. Hayvanlar kullanılarak gerçekleştirilen bilimsel deneylerin çoğu gereksiz ve kötücüldür.
8. Bence insan kullanımı için sığır ve domuzların yetiştirilmesi ahlaken tamamıyla uygundur.
9. Temel olarak, insanların hayvanları uygun buldukları şekillerde kullanma hakları vardır.
10. Balina ve yunus avı, bunu yapmak insanların işlerini kaybetmelerine neden olacaksa bile acilen sonlandırılmalıdır.
11. Hayvanat bahçelerinde kafeslerde tutulan yaban hayvanlarını görmek beni bazen üzer.
12. Genel olarak, insanların ekonomik kazançlarının yaban hayatın sürdürölabilmesi için alan tanımaktan daha önemli olduğuna inanıyorum.

13. İnsanlarla ilgili çözülmesi gereken birçok problem olduğu halde hayvanların refahı için gereksiz yere çok fazla ses çıkarılıyor.
14. Hayvanların derilerini kullanmak amacıyla üretilmesi meşru bir hayvan kullanımıdır.
15. Biyolojiyle ilgili bazı konular ancak bu amaçla ayrılmış hayvanların diri olarak kesilmesi yoluyla öğrenilebilir.
16. Kanser, AIDS, kalp hastalığı gibi hastalıkların çaresini bulabilmemiz için hayvanlar üzerinde deneylerin devam etmesi gerekiyor.
17. Hayvan barınaklarında öldürülen milyonlarca köpek varken safkan yeni köpeklerin üremesinin sağlanması etik olarak yanlıştır.
18. Et, yumurta ve süt ürünlerinin düşük maliyetle üretilebilmesi için hayvanların aşırı kalabalık ortamlarda tutulması kabul edilebilirdir.
19. Ev temizlik ürünleri ve kozmetiklerin güvenlik amacıyla tavşan gibi hayvanların üzerinde denenmeleri gereksizdir ve sonlandırılmalıdır.
20. Hayvanların rodeo gösterilerinde ve sirklerde kullanılmaları kötücüdür.